

Deneyim Yoluyla Eğitimde Ahlaki Gelişim Üzerine: Rousseau'da Doğal ve Özgür İnsan*

Demet SAVRUK**

Seyfi KENAN***

Atf için:

Savruk, D. ve Kenan, S. (2021). Deneyim yoluyla eğitimde ahlaki gelişim üzerine: Rousseau'da doğal ve özgür insan. *Journal of Qualitative Research in Education*, 26, 126-154.
doi: 10.14689/enad.26.6

Öz. Geçmişten günümüze, insanlığın karşı karşıya kaldığı evrensel nitelikteki sorunlar, kaçınılmaz bir biçimde, dikkatleri eğitimin işlevine çekerken, eğitimi kuşatan etik bir bağlama işaret etmektedir. Toplumların, bütün ilerlemelere rağmen karşı karşıya oldukları bu sorunlar, eğitimde program geliştirme çalışmalarına ilişkin olarak neler yapılabileceği tartışmalarını gündeme getirmektedir. Rousseau'nun Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev (1749) ve Emile (1762) eserlerinden yola çıkarak sorunsallaştırdığımız söz konusu tartışmalar araştırmamızda, Rousseau'nun soruları ve kavramsallaştırmaları aracılığıyla gündeme getirilmiş ve bu sorunlara, günümüz ekseninde yanıtlar aranmaya çalışılmıştır. Kavramsal analiz yöntemiyle yürütülen araştırmamızın çalışma grubunu, Rousseau'nun belli başlı eserleri teşkil etmektedir. Etik argümanların, eğitim programlarının düşünsel ve felsefi zeminini etkileyen görüşler içindeki temel yeri konusunda genel bir kabul oluşmuş olsa da felsefi arka planın uygulamadaki yalıtılmışlığı, mekanik bir eğitim anlayışına yol açmaktadır. Nihai olarak deneyime dayalı eğitimin özümsemesi ve yerel dinamiklere göre formüle edilebilecek, etik dayanakları olan yeni paradigmalara yaratılması, dünyamızın karşılaştığı sorunlar ortasında daha belirgin ve kritik hale gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: J.J. Rousseau, deneyim, insan doğası, özgürlük, etik

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi: 10.07.2020

Düzeltilme Tarihi: 02.02.2021

Kabul Tarihi: 10.04.2021

© 2021 ANI Yayıncılık. Tüm hakları saklıdır.

* Bu makale, sorumlu yazarın, ikinci yazar danışmanlığında hazırlamış olduğu "Locke, Rousseau ve Dewey'e göre Eğitim ve Deneyim İlişkisi" başlıklı tezinden türetilmiş olup, makalenin özeti 9-12 ekim 2019 tarihleri arasında Ankara Üniversitesinde düzenlenen 7. ICCI-EPOK kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu Yazar: Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, demetsavruk@gmail.com

*** Marmara Üniversitesi, İstanbul, seyfi.kenan@gmail.com

Çıkar Çatışması Beyanı: Yok

Giriş

İnsan deneyimi, bazen ufuk açıcı ve heyecan verici bazen de çıkar odaklı düşünceler etrafında -etik boyutlarına bakılmaksızın- doğanın sınırlarını zorlarken, neredeyse öngörülemez bir noktaya doğru ilerlemektedir. Bu süreçte insanlık, küresel bir zeminde bir taraftan ekolojik sorunlar ve salgınlarla diğer taraftan da siyasi ve toplumsal diğer problemlerle daha sık karşı karşıya gelmektedir. İçinde bulunduğumuz çağa özgü problemlere yönelik çözüm çabalarının pratikte kendilerine gerektiğinde yer bulamamaları, yaşamın sürdürülebilirliği yanında en temelde “yaşanabilir” olması adına varlığını duyurmaya çalışan seslerin giderek kısıldığı veya yeterince duyulmadığı ve ekonomik unsurların birincil plana alındığı günü kurtarmaya yönelik çözüm arayışları, adeta, çağın ruhundaki akıl tutulmasına işaret etmektedir. Bütün bunlardan yola çıkarak, çağımızda, araçların amaç edinilmiş olduğu kültürel, demokratik ve toplumsal bir yaşam tarzında, yozlaşma içine girildiğini söylemek abartı olarak görülmemelidir. Bu durum bizlere, Rousseau’nun *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev / Birinci Söylev* (1749) ve *Emile* (1762) adlı eserlerinde gündeme getirdiği temel sorunu, bugün bir daha düşünmek ve tartışmak gerektiğini hatırlatmaktadır.

Jean Jacques Rousseau (1712-1778)

Fikirlerinin siyaset, eğitim ve hukuk başta olmak üzere insan bilimlerindeki izdüşümlerinin, yalnızca Avrupa ve Batı dünyasında değil, dünyanın hemen her yerinde yankılar bulduğu; modern eğitimin ve modern çağın kurucu fikirlerinin şekillenmesinde büyük katkıda bulunan, Fransız Aydınlanması düşünürlerinden Rousseau’nun, araştırmamıza konu edinilmiş olması tesadüf değildir. Rousseau, genç neslin eğitime ilişkin düşüncelerini ortaya koymak amacıyla kaleme almış olduğu *Emile ya da Eğitim Üzerine* (1762) adlı eserinde, temelde bireyin -doğal ve özgür bireyin- ahlaki doğası üzerinden yola çıkarak, “yozlaşmış bir toplumda eğitim yoluyla erdemli bir karakteri meydana getirmek için neler yapılabilir?” sorusuna yanıtlar aramaya çalıştığı söylenebilir.

Her ne kadar dönemdeki toplumsal çarpıklık ve yozlaşmışlıkla birlikte, egemen sınıflara karşı -kral, aristokrasi ve kilise- büyük tepkiyle kaleme aldıkları nedeniyle, kitaplarının yakılması sonuçlarına varan tepkilerle karşılaşmış olsa da Rousseau’nun en büyük başarısı, insan doğasına ve deneyimine bakışındaki çığır açıcı gözlem ve düşüncelerinde gizlidir. Gutman’ın da (2019) dediği gibi, “çok sayıda insan, tıpkı Kant gibi, Rousseau’yu, insanlığın gelişimi ve özgürlüğü için harika olasılıkların müjdecisi olarak görmüştür... Rousseau’nun böylesine muazzam ilgi görmesi ve aynı ölçüde müthiş karışıklık doğurması- doğrudan onun duyarlılığına, algılama biçimine dayanıyordu” (s. 131). Nitekim bu ilgi, Rousseau’nun görüşlerinin gerek Kant gibi modern dönemin önde gelen filozoflarıyla Piaget ve Freud gibi önde gelen psikologlarının gerekse başta Dewey olmak üzere, 20.yy’nin önde gelen eğitimci ve düşünürleri de dâhil olmak üzere birçok entelektüelin düşüncelerinde, ayrıca modern eğitimdeki birçok farklı teoride yansımalarını bulmasından da kolayca anlaşılabilir.

Tıpkı, Batı felsefesinde Kant için söylenegelen; “Kant’a karşı ya da Kant’tan yana felsefe yapılabilir ama Kant’sız felsefe yapılamaz” ifadesindeki gibi, eğitim hakkında da Rousseau’ya karşı veya Rousseau’yla beraber eğitim tartışılabilir ama Rousseau’suz modern eğitim yapılamaz diyebiliriz.

Modern döneme geçişin sancılarını bizzat yaşamış olan Rousseau’nun düşüncelerinin güncelliğini koruması, modern insanın, aklı uğruna feda ettiği fakat aynı oranda da eksikliğinden muzdarip olduğu; duygularının, iç sesinin ve doğasının bir sözcüsü olma cesaretini göstermiş olmasından ileri gelmektedir. Aradan geçen yaklaşık iki buçuk asırlık zaman dilimden sonra, ortaya koyduğumuz problemi elzem tayin ederek, bu soruna dikkat çekmek ve günümüz insanının hala mücadele ettiği bu sorunu çözüme kavuşturmak konusunda, düşünürün yaklaşımlarının bizlere yardımcı olabileceğini düşünerek bu çalışmaya yöneldik.

Rousseau, insan doğasına dair iyicil bir temellendirmeye yola çıkmış; ortaya koyduğu varsayımsal antropolojik açıklamalarıyla da hâkim görüşlerin aksine çocukluğu, insanlığın en önemli zaman dilimi haline getirmiştir. Rousseau hakkında, çocukluk dünyasını ve gençlik durumlarını keşfettiği için “Eğitimsel Kolomb” (Gill, 2010, s. 127-128) gibi benzetmeler yapılmakta, öğretmen merkezliliği öğrenci merkezliliğe çevirdiği için, eğitim düşüncesinin “Kopernik Devrimi”ni gerçekleştirmiş olduğu (Soëtard, 1994, s.423) bile söylenmektedir. Çok iddialı görünse de bu tür ifadelerin haklı olduğu yerlerin ve gerekçelerinin bulunduğunu ifade etmek gerekir.

Günümüze değin süregelen, insana dair evrensel ve modern problem alanlarını yansıtan Rousseau’nun eserlerine, tıpkı Kant’ın, “Rousseau beni doğru yola soktu... Ondan, insan doğasına saygı duymayı öğrendim” (Cassirer, 1938, s. 1-2) ifadesindeki insancıl bakış açısıyla yaklaşılabilir. Rousseau’nun sorununu, modern düşünce tarihinin en zor sorunu olarak niteleyen Cassirer’in (2017) “onda belli bir düşüncenin, yeni ve özgün bir soru soruş biçiminin gelişimini görmeliyiz” (s.95-96) ifadesi ve Noddings’in (2017) “felsefi düşünceden kaynaklanan ya da bizi rahat bırakmayan sorular ve düşüncelere baktığımızda Rousseau’nun bazı eğitimsel fikirleri kesinlikle bu kategorinin kapsamındadır” (s. 13), ifadelerinden yola çıkarak Rousseau’nun eserleri, ortaya koymuş olduğu çözüm önerilerinden ziyade evrensel nitelikteki sorularının ışığında incelenmiştir. Doğru soruları sormadan doğru yanıtlara ulaşamayacağının bilinciyle hareket edilerek bu sorular, eğitim programları için felsefi bir çerçeve oluşturmada dikkate alınabilecek nitelikte, özellikle etik bağlamda, uygun ve temel sorular olarak tayin edilmiştir.

Eğitim ve Ahlak İlişkisi

Rousseau (1968), çağındaki insanı, akıyla başardıklarının bedeli olarak özgürlüğünden vazgeçtiği ve ihtiyaç zannettiği şeylerin esiri olduğu (s. 146-147) nedenleriyle eleştirmiştir. Günümüzde, bu durumun farklı boyutlarda ve belki de daha yaygın yansımalarından bahsetmek mümkündür. Yaşamak gayesinin hayatta kalmaya, dünyanın da her şeyin mubah olarak görüldüğü bir mücadele arenasına

dönüştüğü çağımızda, yakın ya da uzak geleceğimizin distopik bir şekil alabileceğini düşünmek abartı olarak görülmemelidir. Buradan yola çıkarak Rousseau'nun sözkonusu eleştirisini gündeme getirerek, etik dayanakları olan bir sorunsallaştırma üzerinden tartışmaya çalıştık.

Devletlerin, tarih boyunca ideal topluma ulaşma hedeflerinde bir zorunluluk olarak gördüğü eğitimin, üyelerine vadetmek zorunda olduğu nitelikli bir yaşamı hayata geçirebilecek bir mekanizma haline gelmesi gerekmektedir. Rousseau'nun sözleriyle: "insanın eğitiminin, bir an önce insana uygun hale getirilmesi gerekmektedir" (Soëtard, 1994, s.425). "Rousseau için eğitimin insana uygun hale getirilmesi, eğitimin insan yüreğine uygun hale getirilmesi demektir" (Savruk, 2019, s.158). Nitekim Rousseau için eğitimin "insan" yetiştirmekten daha temel bir amacı olmadığı, eserlerinde ortaya koymuş olduğu fikirlerinde açıkça görülmektedir.

Yapay zekâ teknolojileriyle, muazzam becerilere sahip robotlar üretilebildiği günümüzde, "insan" yetiştirmek konusundaki başarısızlığımız, bu evrensel sorunun günümüzde varmış olduğu boyutları göstermek açısından ironik bir örnektir. Nitekim insanın robottan en büyük farkı, birincisinin ahlaki sorumluluğa sahip bir özne olmasında aranmalıdır. Buradaki "insan" kavramıyla, özgürlüğü ve bununla beraber oluşan sorumluluğu yaşamının merkezine almış olan kişilere duyulan ihtiyaca işaret edilmektedir. Nitekim Freire'nin (2006) de ifade etmiş olduğu gibi (s. 21-22):

Değeryargısal (etik, estetik, dini) bir bakış açısından insanlaşma problemi daima insanın temel problemi olgeldiyse de artık kaçınılması imkânsız bir mesele niteliğini kazanmaktadır. İnsanlaşma kaygısı öncelikle, insanlaşmanın sadece ontolojik bir olasılık değil; ayrıca tarihsel bir gerçeklik olarak da fark edilmesini sağlar... İnsan için gerek insanlaşma gerekse insandılaşma bir olasılıktır...fakat yalnızca insanlaşma insanın yetisidir... İnsanlaşma, kaybedilen insanlığı yeniden kazanma mücadelesiyle olumlanır.

Son yıllarda ülkemiz alanyazınında eğitimin, ahlak-etik-değer kavramları ekseninde analiz edildiği araştırmalar ve aynı oranda da tartışmalar artmakla birlikte, diğerlerinden farklı olarak bu araştırmada öne çıkan unsur; çağdaş ve deneyime dayalı bir eğitim programının temel alacağı felsefi paradigmanın gereği olarak, eğitim ve öğretim bütünlüğünü kuşatacak bir etiğin gereğine dikkat çekmek ve çocuklarda ahlaki gelişimin nasıl sağlanması gerektiğine dair düşünsel bir perspektifi ortaya koymaktır. Bu amaçla araştırmamızda, günümüz etik sorunlarına bir yanıt olarak, eğitimde program geliştirme çalışmalarına ilişkin neler yapılabileceğine dair çözüm önerileri, Rousseau'nun soruları ve kavramsallaştırmaları aracılığıyla tartışmaya açılmıştır.

Yöntem

Araştırma Deseni

Bu araştırma, belge/doküman incelemesine ve elde edilen verilerin tarihsel bağlamları gözetilerek nitel olarak yorumlanmasına dayalı bir kavramsal analiz çalışması olarak ifade edilebilir. Araştırmada Jean Jacques Rousseau'nun eğitimle ilgili düşünceleri merkeze alınarak düşünürün, eğitim, deneyim ve ahlak ilişkisi konusundaki görüş ve yaklaşımları çerçevesinde bir inceleme ve kavramsal analiz yaparken, günümüzdeki yansımaların da çözümlenmesi hedeflenmiştir. Bu çözümlenme esnasında, düşünsel bir çalışmanın doğası gereği yorumbilimsel/hermeneutik bir yöntemden de yararlanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmamızda, Rousseau'nun belli başlı eserlerinden yola çıkarak oluşturduğumuz sorunsala ilişkin olarak belirlenen kilit kavramlar; eğitim, deneyim, doğa, etik ve ahlak kavramlarıdır. Çalışma grubuna dahil edilmiş olan eserlerin seçiminde ilgili kavramlardan yola çıkılmıştır. Bu bağlamda araştırmamızın temel kaynaklarını; *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev/Birinci Söylev (Discourse on the Arts and Sciences/First Discourse, 1749)*, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma (Discourse on Inequality/Second Discourse, 1755)*, *Emile ya da Eğitim Üzerine (Emile, or On Education, 1762)* ve *Toplum Sözleşmesi (The Social Contract, 1762)* eserleri oluştururken, literatürde gerek Rousseau'nun görüşlerine gerekse günümüz eğitimine ilişkin olarak ilgili görülen güncel ve yerel araştırmalar da çalışma grubuna dahil edilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu araştırma, verilerinin toplanması ve analizinin eşzamanlı olarak yürütüldüğü bir sürece dayanmaktadır. Bu süreçte araştırmada doküman incelemesi, kavramsal analiz ve hermeneutik yaklaşımlar bir arada kullanılmıştır.

Kavramsal analiz. Kavramsal analiz, bütün bilimlerde gerek araştırma öncesinde gerekse araştırma sırasında araştırmamızın bir parçası ya da bağımsız bir araştırma yöntemi olarak önemli bir geçmişe sahiptir. Petocz ve Newbery'ye (2010) göre kavramsal analiz; kavramların, terimlerin, değişkenlerin, yapıların, tanımların, iddiaların, hipotezlerin ve teorilerin analizidir. Bunların açıklık ve tutarlılık açısından, mantıksal ilişkilerinin de eleştirel açıdan incelenmesini, varsayımların ve sonuçların belirlenmesini içerir. Eleştirel düşünmeyle yakından ilgili olan kavramsal analiz, yalnızca bir dil veya dil kullanımı meselesi değildir; aynı zamanda dilsel ifadelerimizin içeriği, yani düşündüğümüz ve hakkında konuştuğumuz şey meselesidir (s.126).

Hermeneutik. Yazılı metinlerin incelenmesiyle ortaya çıkan hermeneutik, anlamların, yorumlandığı kültürel bağlam içinde özgün bir şekilde oluşturulduğuna ve bu kültürel bağlama dayandırıldığına işaret etmektedir (Patton, 2002, s. 113-115). Patton'a göre (2002) hermeneutikte temel amaç, ilgili bağlamdaki bakış açılarını yakalamak ve açıklamaktır (s.128). Nitekim yeri geldiğinde bir kayıt bile, J. Barzun'un (2010) da belirttiği gibi, her şeyden önce bir düşünce biçimini yansıtabilmektedir (s. 41). Eğitim programı çalışmalarında hermeneutik, kişinin hayatına anlam veren çeşitli deneyim söylemlerinin yorumlanması olarak ele alınmaktadır (Schubert, 2010, s. 234). Smith'e göre (2010) hermeneutik, özellikle eğitim ve eğitim programı çalışmaları ile ilgilidir (s.433). Benzer şekilde, eğitim teorisi ve hermeneutiğin birbirlerine açıldığı yorumunu yapan Bramall (1999), bu yöntemle ele alınan konular arasında; eğitim amaçları, otorite ve özgürleşme arasındaki gerilim, eğitim diyalogunun doğası, eğitim teorisi ve uygulaması arasındaki ilişki, vb. konularını sıralamaktadır (s. 463-464).

Böylece bu araştırma gerek kendi tarihinin bir ürünü gerekse onu kavramsallaştırmaları aracılığıyla yeniden yaratan bir düşünür olarak Rousseau'nun görüşlerini, günümüz ışığında yeniden yorumlama girişimi olarak hermeneutik, tarihsel ve kavramsal bir çözümlene niteliği taşımaktadır. Nitekim bütün anlayış; geçmişin, bugünün ve geleceğin ufuklarında gerçekleşir (Smith, 2010, s. 435).

Bulgular

Eğitimin Temel Dinamikleri

Eğitimden hemen her söz açıldığında, konunun, zaman ve mekândan bağımsız olarak, insan doğasına dair düşünceler ekseninde felsefi bir bağlama taşınmak durumunda kalması kaçınılmaz olmaktadır. Bu durum, felsefenin pratiğinin ancak eğitim felsefesi sayesinde mümkün olduğuna dair Dewey'in incelikli yorumunu hatırlatmaktadır. Burada soyut bir felsefe değil, tıpkı Aristo'dan itibaren karşımıza çıktığı gibi, deneyimlerle bütünlük içindeki düşünceyi şekillendiren ve insanlık için daha iyi bir yaşama hizmet eden bütünlüklü bir yaşam felsefesi söz konusu edilmektedir. Nitekim eğitim, felsefeden ve yaşamdan ayrı düşünülemez.

Günümüz dünyası, küresel bir zeminde, medya araçlarıyla şekillenen ve sürekli olarak yeniden yaratılan bir dünya olarak, popüler/egemen çeşitli etmenler altında kontrolsüzce değişmekte ve bu değişim insanları çeşitli boyutlarda etkilemektedir. Öte yandan değişen dünyanın dinamiklerine göre sürekli olarak yapılandırılan ve yeni ortaya çıkan mesleki uzmanlık alanları yanında yeni iletişim biçimlerinin toplumsal yapı ve ilişkileri değiştirmesi gibi dinamikler de insanların, sürekli olarak uyum sağlama çabası içinde olmalarını gerektirmektedir. Şüphesiz ki uyum sağlama yoluyla sorunları en aza indirmeye çalışan eğitim de bu etkiler sonucu ilk bocalayan kurum olmaktadır.

Kişileri, toplumları ve yaşamları şekillendiren bu küresel etkilerin gerek bireysel gerekse toplumsal boyutta çatışmalara yol açarak zaman zaman yıkıcı etkilerde bulunduğu da bir gerçektir. Ne yazık ki kişiler, bu etkiler sonucu ortaya çıkan değişimin, her daim farkındalık sahibi olan/olmaları gereken bilinçli özneleri olmanın uzağında kalabilmektedirler. Özellikle de kentlerde, gündelik yaşamın çok hızlı bir şekilde değişmesine ve dönüşmesine yol açan bu durumlar, yabancılaşma başta olmak üzere, diğer birçok problemi de beraberinde getirmektedir.

Modernizm, küreselleşme, yabancılaşma

Çağımızın belki de en yaygın ve en büyük psiko-sosyal problemlerinden biri olarak yabancılaşma olgusundan, kişilerde sağlıklı bir benliğin ortaya çıkmasının en büyük engellerinden biri olarak bahsedilebilir. Nitekim sağlıklı bir benlik ancak kişinin varoluşsal potansiyelini gerçeğe dönüştürebildiği bir yaşam inşası içinde mümkün olabilmektedir. Günümüzde, yabancılaşma sorununa dair bireysel ve psikolojik girişimlerin ötesinde, daha genel, yaygın ve herkes için erişilebilir sosyal çözüm mekanizmalarına ihtiyaç duyulduğu görünür olmaktadır. Eğitim, kişinin kendi doğasına uygun gelişimini sağlayabilmesine olanak ve ortam sağlamak yükümlülüğünde olan bir girişim olarak bu çözüm mekanizmalarının en başında yer almaktadır.

Çeşitli becerilerin kazandırılması yoluyla; mesleki uzman, tekniker, üretici, girişimci, vb. yetiştirmeye indirgenemeyecek olan eğitim kurumu, ne yazık ki günümüzde, insanın çok boyutlu ve çok yönlü -yaratıcı, entelektüel, ahlaki, estetik, vb.- doğasına uygun şekilde cereyan eden, bütün bir nitelikli gelişme ve zenginleşme süreci olmaktan giderek uzaklaşmaktadır. Tüketim başta olmak üzere belirli amaçlara hizmet eden popüler kültürün, küreselleşme ve yeni iletişim biçimleriyle kontrolsüzce yayılan etkilerinden yola çıkarak, birçok kültürün benzer problemlerle boğuştuğunu, evrensel etik bir sorun olarak nitelendirebiliriz. Rousseau'ya göre, Modernizmle birlikte ortaya çıktığını söyleyebileceğimiz ilgili sorunların kaynağı, içinde bulunulan akıl çağının ta kendisidir.

Rousseau, insanın akıyla başarmış olduğu bütün "ilerleme" ve "gelişme"ler karşısında toplumun ve toplum içindeki insanın ahlaki durumunda "ilerleme" ya da "gelişme" denebilecek bir iyileşmenin olmadığını, aksine onun iyilik durumundan giderek uzaklaşıyor olduğunu düşünmektedir. Tarih boyunca, doğaya egemen olma yolunda ortaya konan bütün bilimsel gelişmeler ve çeşitli yöntem ve araçlarla insanlığın gelmiş olduğu noktada, başka bir deyişle, insan aklının zaferinin ilan edilmiş olduğu -18. yy.- akıl çağında, Rousseau bir şeylerden rahatsızdır (Savruk, 2019, s. 144).

Bu rahatsızlık, Rousseau'nun kişisel özellikleriyle de bütün oluşturan romantik bir bakış açısında kendisini ortaya koymaktadır. Rousseau, söz konusu "akıl çağı"nda karşı karşıya kalmış olduğu kendi problemlerine, kişisel deneyimlerinden yola çıkarak çözüm arayışına girişmiştir. Bu durum Rousseau hakkında, "kişisel sorununu modern insanın sorunu haline getirdiği" (Bronowski ve Mazlish, 2012, s. 398) şeklinde yaygın

eleştirilere neden olmuştur. Fakat yine de Rousseau'nun bu herkesi ilgilendiren soruna dair çözüm arayışının kişisel olduğu kadar evrensel de olduğu söylenebilir.

Nitekim Rousseau yanıtlarında, belli bir formül vermediği gibi bir yol haritası da çizmemiştir. Rousseau'nun yanıtındaki evrensel unsur, yanıtların, bizzat kişinin kendi eylemleriyle kuracağı kendi yaşamında olduğu yönündedir; başka bir deyişle yanıt, kendini, doğal öz- ki bu doğası gereği iyidir- keşfetmektedir. Kişiler, kendileri olma yolundaki özgürlüklerine, iç dünyalarına, duygularına, başka bir deyişle, başlangıçtaki iyicil doğalarına dönmek suretiyle erişebilecek potansiyele sahiptirler. Bu doğa, başta tür olarak insanın ardından da otonom varlıklar olarak bireylerin ontolojik gerçekliğinin ortaya çıkmasını sağlayan bir bağlam olarak ifade edilebilir.

Jay' e göre (2012) Modernizmle birlikte, bütünü tutarlı birlikteliği yitirilmiş ve belirli işlevlerde uzmanlaşmayla birlikte bütünlüklü bir yaşam hissi kaybolmuştur (s. 62). İnsanların sahip oldukları doğal bir varoluş biçimi olan kendilik durumu, Weber tarafından üne kavuşturulan Frederick Von Schiller'in meşhur ifadesiyle, "büyüsü bozulmuş" (Jay, 2012, s. 62) olan modern dünyada, kendisiyle arasına mesafeler koymuş olan kişinin ancak yeniden kendi doğasını hatırlamak suretiyle keşfedebileceği bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, genelde yaşamın, özeldense eğitimin en kadim ve temel amacı olan "Kendini Bil!" evrensel çağrısı olarak *Delfi Prensibi*'ni hatırlara getirmektedir.

Kendini bilme, düşünsel/zihinsel bir süreçten ziyade ahlaki farkındalığı vurgulayan varoluşsal bir durumdur ve insanın gerçeklikle olan ilişkisinin temeline, her şeyden önce, insanın kendisiyle olan ilişkisini koymaktadır. Sokrates'in, adeta cahilliğe övgüymüşçesine ironik bir biçimde övündüğü farkındalık durumu, sahici bir bilmenin, zorunlu olarak kendini tanımayı gerektirdiğine işaret etmektedir. Platon tarafından yazıldığı iddia edilen, *Alkebiades'le I. Diyalog'da* yer alan kendini bilme diyalektiğinde Sokrates, bilmeye ve tekniğe dair bütün edimlerin öncesinde insanın, ruhuna ait olanı bilmesi ve tanıması gereğine işaret etmiştir. Bu durumu, erdeme ulaşmak için ilk basamak olarak ifade eden düşünürde, insanın ruhuyla ilgilenmesi yoluyla bütünleşen beden ve ruh unsurları (Platon, 2010, s. 78-95), Rousseau'da insan ve insan doğası bağlamlarına yansıtılarak tartışılmaktadır.

Benzer şekilde Rousseau, insanın doğa durumunu -başlangıçtaki iyilik durumu- bilmesi, hatırlaması ya da yeniden keşfetmesi ihtiyaçlarına işaret etmiştir. Bu doğa, insanın varlığından bağımsız bir doğa değil, onun ontolojik bütünlüğünün bir parçası olarak, eylemleri aracılığıyla kişinin gerçeklikle ilişkisini tayin eden doğadır. Böylece kişinin karakteri, bilme eylemine temel teşkil ederek, öncelikli bir konuma gelmiş olmaktadır. Nitekim gerçek bir bilme, öncelikle, doğruyla yanlış ayırt edebilecek sağlıklı bir muhakeme gelişimini gerektirmektedir.

Neidleman (2013) da Rousseau'ya göre, kişinin gerçeğe erişimini belirleyen kıstasın, tıpkı antik gelenekte olduğu gibi, delilden daha ziyade karakter olduğu yorumunda bulunmaktadır. Rousseau'ya göre gerçeklik, yansıtmadan ziyade karakter işlevi; öğrenmeden ziyade kişinin düşünce ve eğilimlerinin dürüst/samimi bir ifadesidir;

Rousseau samimiyeti -*sincerity*, beceri, bilgi ve uzmanlığın üstünde tutmuştur (s.818-819). Buradan yola çıkarak Rousseau'ya göre gerçekliğe ulaşmanın yalnızca bilimsel değil, daha ziyade etik bir mesele olduğu yorumunda bulunulabilir.

Şu hâlde kendini bilme; kişinin yaşamla olan sahici ilişkisini ancak kendi öz benliği ile olan sahici ilişkisi üzerinde temellendirdiği bir gelişim sürecine işaret etmektedir. Nitekim, günümüz deneyim anlayışında da kabul gördüğü gibi, tarihi ve geleneği içinde alan deneyim (gündelik ya da eğitsel, bilinçli ya da bilinçsiz), her zaman tarihsel bir geçmişe atıf yaparken yönünü de geleceğe çevirir. Bu bağlamda Rousseau'nun insan doğasına bakışı ne nostaljik bir özlemden ne de yalnızca özcü ve idealist bir yaklaşımda ibaret değildir. İnsanın yüksek erdeme kendi çabalarıyla ulaşabileceğini savunması bakımından gelişime yönelik, çağdaş ve varoluşçu bir yaklaşımdır.

Bugün hala geçerliğini koruyan, öğrenmenin ve ahlaki gelişimin çeşitli evreler haline sunulduğu yaklaşımlar insanı, fiziksel ve ruhsal bakımdan gelişen bir varlık olarak sunmaları bakımından büyük oranda Rousseau'dan esinlenmişlerdir. Böylece modern dünyada kendini bilme; statik bir durumun aksine yaşam boyu devam eden, değişimi, dönüşümü, gelişimi ve canlılığı içine alan bir süreklilik içinde, kişinin kendisiyle ilgilenerek yaşamını üzerine inşa edeceği temeli oluşturabilmesinde bir ilke olarak düşünülebilir.

Bu durum, karşı karşıya kaldığımız yabancılaşma sorununun karşısında konumlandırılabilir. Yaşamın ilksel amacı olan bu varoluşsal gaye, eğitimin bilgi kazandırmaktan öte bilge insanlar yetiştirmeye dönük çabalarının yeniden gündeme gelmesi gerektiğini hatırlatmaktadır. Nitekim ahlaki ve estetik değerlerin, kişide yaşam biçimi olarak açığa çıkarılması ve geliştirilmesi eğitimin asli görevlerindedir.

Modernizmle ortaya çıkan ikiliklerle insan, bir bakıma dış dünyayla olan ve gittikçe karmaşıklaşan ilişkilerin ötürü kendi doğasıyla olan ilişkisini unutarak onu yeni temeller üzerine inşa etmek durumunda kalmış ve yabancılaşma gibi çağımız sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Kısa (2015), modern bireyin karşı karşıya kalmış olduğu söz konusu sorun hakkında, ilişkili olduğunu düşündüğümüz bir noktaya işaret etmektedir (s. 756-757):

Modern birey, kendi içsel süreç ve yapılarını deneyimleme ve anlamlandırma becerisi açısından ilkel atalarına göre oldukça dezavantajlı bir konumda bulunmaktadır... Her ne kadar dış dünya üzerinde hakimiyetini arttırmış olsa da kendi iç dünyasına bir o kadar yabancılaşmak zorunda kalmıştır. Böylelikle modern birey, ilkel atalarının doğrudan tecrübe ettiği ve bilinçli yaşantısının bir parçası haline getirdiği yaşamsal süreçleri, dolaylı yollardan deneyimleme ve hatta bazen de hiç deneyimlemeden kullanma zorluğuyla karşı karşıya kalmıştır. Oysaki ilkel insan, günümüzde birçok kişinin hissettiği fakat dile dahi getiremediği bir süreci, onun ne olduğunu ve ne anlama geldiğini tam olarak bilemese de daha dolaylı olarak deneyimleme fırsatı bulmuş ve hatta onu dış dünyaya yansıtarak bir varlığa bile kavuşmuştur.

Rousseau'nun, içleri boşaltılmış ya da bilimsel yöntemin belli zorunluluklarından ötürü göz ardı edilmiş olan bazı kavramları, duyular aracılığıyla tekrar gündeme getirmesi, kavramların gerçeklikle ilişkisindeki ontolojik bir bağlama işaret ederken, bilginin

deneyimsel boyutunu gündeme getirmektedir. Rousseau (2017a), her şeyi usa vurmaya bağlayarak bütün ilkelerin sözcüklere indirgendiğinin ve eylemlere bir şey bırakılmadığının eleştirisi yapmaktadır (s. 455-466). Bu bağlamda, insanların, yaşantılarında gösterdikleri erdemi onun bilimini yapmaya başladıkları andan itibaren yok ettiklerini savunmaktadır (Rousseau, 2017b, s. 16). Nitekim Rousseau'ya göre toplumun yozlaşmışlığı insanların, içini boşalttıkları değerleri dış görünüşte, erdem maskesi altında gizlemiş olmalarından ileri gelmektedir.

Rousseau'nun, özellikle *İkinci Söylev*'inde (1755) dikkat çektiği bu husus, insan doğasıyla doğayı özdeşleştirmesine ve bu vesileyle insanlığın ilk durumlarından - toplum öncesi- yola çıkarak onun toplumsal yaşama geçiş sürecini -ve bu süreçteki bozulmayı- düşünsel deney yoluyla kurgulamasına yol açmıştır. Rousseau, insanın sosyal/toplumsal bir varlık olduğunu kabul etmekle birlikte, modern dünyaya değil, kentsel yaşam içindeki insanın ve onun oluşturduğu toplumsal kurumların, doğa kanunları yerine hatalı olarak temellendirilmiş birtakım kanunlar üzerinde inşa edilmiş olmasına eleştiri getirmektedir. Her ne kadar doğada yaşayan insanla toplumda yaşayan insanın farklılıklarına işaret etse de (Rousseau, 1968; 1994; 2017a), *Toplum Sözleşmesi*'nde (1994 [1762]), aynı zamanda bir yurttaş olarak bireyin gerek kendi varlığına gerekse topluma faydayı esas alabileceği bir yaşamı ancak kendisini topluma bağlayan ve toplumsal özgürlüğünün zorunlu aracı olan yasalarla gerçekleştirebileceği fikrini savunmuştur.

Özellikle, Hobbes gibi selefleri tarafından ve içinde bulunduğu kültürün Hıristiyanlık inancı çerçevesinde ortaya konulan kötücül/günahkâr insan doğası gibi temellendirmelerin karşısına Rousseau, Locke'un *tabula rasa*'sının da bir adım ötesine giderek, iyicil insan doğası fikrini ve bunun temelinde de insanın özgür iradesiyle, bu özgürlüğün ortaya çıkardığı sorumluluğu yerleştirmiştir. Aynı zamanda da bu iyicil doğayı/doğal hukuku, bütün insanlarda ortak, temel ve ilksel olduğunu belirttiği özsevgi ve merhamet (başka varlıklara karşı duyarlılık) unsurlarıyla temellendirerek (Rousseau, 1968, s. 82) insanın, duygusal ve ruhsal varlığını kuşatan ahlaki doğaya işaret etmiştir.

Rousseau'nun kentleşme ekseninde ele almış olduğu ve Noddings'in (2017) yorumuyla, "Rousseau'nun zamanındaki toplumda karakteristik olarak zirveye ulaşmış olan" (s.13) yozlaşma sorunu, günümüz ekseninde küreselleşme bağlamında da değerlendirilebilir. Her iki durumda da bireylerin, toplum içinde kendilerini birer özne olarak var etmeleri süreci içindeki çelişkili durumlar karşısında, içine düşmüş oldukları çatışma ve yabancılaşma gibi durumlar söz konusu olmaktadır. Nitekim Rousseau'ya göre, doğaları itibarıyla iyiye yönelik olup, yanlış bir eğitim ve kent yaşamındaki yozlaşmış kurumlar aracılığıyla bozulmuş olan tutkular, insanlarda bir çeşit yanılşamaya yol açmaktadır.

Rousseau'nun zaman zaman birey-toplum zaman zaman da bilim-etik meseleleri ekseninde tartışmaya açtığı çatışmalar karşısında kişi, kendi doğasından ve gerçeklikten giderek uzaklaşmakta ve nihai olarak mutsuz olmaktadır. Böylece sahte

olanın hakikatin yerini aldığı bir dünyada insan, kendi doğasından uzaklaştığı için kendisine yabancılaşmaktadır. Rousseau'ya göre gerçekliğin yerini almış olan bu yanılsama, yüzeysel ve sahte bir yaşam tarzına ve yozlaşmaya yol açmakta olup kişilerin statükolarını korumalarına hizmet etmektedir. Rousseau, deyim yerindeyse, bu maskeli baloya şiddetle eleştiri getirmektedir.

Bu yozlaşma, mutsuzluk ve yabancılaşma sarmalı, içinden çıkılmadığı takdirde her geçen gün büyüyen ve bir o kadar da insandan uzaklaşan bir gerçeklik sorununu gündeme getirmektedir. Bu durum, tıpkı Platon'un mağara alegorisindeki gibi insanlığı, gölgelerden yarattığı yanılsamayı gerçekliğin kendisi sanma tehlikesine götüreceği bir problem olarak ifade edilebilir. Şu hâlde Rousseau'ya göre, gerçek aydınlanmanın gerçekleşebilmesi için insanın, aklına olduğu kadar duygularına, sezgilerine, hislerine, başka bir deyişle, toplam varlığına ihtiyacı vardır. Ancak bilmek kadar hissetmeyi, muhakeme yapmak kadar vicdana eğilmeyi de gerektiren böyle bir aydınlanma, insanı gerçekliğe ve mutluluğa götürebilecektir.

Yine de belirtmek gerekir ki yarattığı bütün ikiliklere rağmen modern dünya, bugünkü çağdaş eğitim anlayışının ortaya çıkmasına katkı sunmuştur. Nitekim modern eğitim; özgürlük, sekülerizm, dogma karşıtlığı, kitle eğitimi, kadınların eğitimi, yetişkin eğitimi, bireyselleştirilmiş ve farklılaştırılmış eğitim, feminist eğitim teorileri, eleştirel pedagoji, vb. çağdaş uygulamalara ve araştırmalara kapılar açarken, yöntemsel bağlamda da etkilerinin günümüz eğitim anlayışını şekillendirdiği deneysel eğitimin kurumsallaşmasını sağlamıştır. Öte yandan bir devrim olarak görülen, pasif ve edilgen öğrenenden aktif ve etken öğrenene doğru dönüşüm de yine modern eğitim sayesinde gerçekleşmiştir. Teknoloji aracılığıyla ortaya çıkan ve gelişen araçlar da -amacına uygun şekilde kullanıldıklarında- eğitimin yaygınlaşması, dolayısıyla daha adil ve eşitleyici bir unsur haline gelmesine katkı sunmaktadır.

Bir Yanıt Olarak Doğaya Dönüş

Rousseau, doğaya dönüş şeklinde ifade edebileceğimiz çözüm çağrısıyla, bireyin bir taraftan kendisine; kendi doğasına, diğer taraftan da kent yaşamından uzaktaki doğaya; kırsala dönmesi gerektiğini vurgulamıştır. İnsanın doğaya dönme ritüeli, antik geleneğin bir mirası olarak Batı düşünce tarihinde; kişinin iç dünyasına dönmesi, düşünce ve eylemleri üzerinde dikkatle durması ve onlar üzerinde muhakeme yaparak, doğru ve uygun olanı hatırlamasına yardımcı olan, yansıtıcı bir faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Foucault (2019), antik çağdaki *Delphi Prensibi*'nin -*gnothi sauton*- öncülü olarak çoğunlukla unutulmuş olan, kendine eğilme/kendiyle ilgilenme -*epimelesthai soutou*- prensibine işaret etmiş; düşünürlerin, entelektüel faaliyetler yanında kırsal faaliyetlerde de bulduklarını ve doğayı, kendileriyle temasa girmesine yardımcı olmasından ötürü tercih ettiklerini belirtmiştir (s. 30-40).

Benzer şekilde Rousseau, doğaya dönüş fikrini, kişinin kendisiyle yakınlaşması bağlamında, sıklıkla vurgulamakta ve zaman zaman antik çağ yaşam pratiklerine işaret etmektedir. Rousseau'ya (2017b) göre "ahlak üzerine düşünürken, ilk çağların

sadeliğini anlamamak mümkün değildir. O çağlar yalnız doğanın eliyle süslenmiş güzel bir kıyıdır” (s. 24). Rousseau, *İkinci Söylev*’inin (1968) önsöz bölümünde eseri yazma amacından bahsederken de *Delfi Prensibi*’ne işaret ederek, güç bir işe giriştiğinin altını çizmektedir (s. 77).

Bu bağlamda, insanların doğal durumlarının araştırılmasını zorunluluk olarak gören Rousseau (1968), insanın toplum durumunda sahip olduklarıyla, doğuştan -doğa durumunda- sahip olduklarının ayırt edilmesi gerektiğini ve bunun da ancak insanın doğa durumunun, onun gerçek ihtiyaçlarının ve ödevlerinin temel ilkelerinin incelenmesi yoluyla gerçekleşeceğini düşünmektedir (s. 83). Toplumlar “doğaya ne kadar yaklaşırlarsa, karakterlerinde iyilik o ölçüde egemen oluyor; kentlere kapanarak, kültürle değişerek ahlaklarını bozuyor ve kaba olan kimi kusurlarını zararlı kötülöklere dönüştürüyorlar” (Rousseau, 2017a, s. 700) ifadesiyle de ancak doğanın incelenmesi yoluyla düzeltilebilecek olan bozulmalara işaret etmektedir. Radikal bir düşünür olarak Rousseau, Descartes’in yönteminin de etkisiyle, bütün dış etkenlerden olabildiğince soyutlanarak, insanın kendini bilme ihtiyacı ekseninde, insan doğasını temellendirmeye çalışarak, aslında toplumsal ve kentsel yaşamın yasalarının doğru bir şekilde temellendirilmesi gereğine dikkat çekmeye çalışmıştır.

Rousseau, doğal-yapay, gerçek-sahte, maddi-manevi, ihtiyaç-arzu, vb. ikiliklerle ifade edilebilecek gerilimler arasında yolunu kaybeden insana, kendi doğasını hatırlatma ihtiyacı duymuştur. Başka bir deyişle, modern dünyadaki bölünme durumu, bir bakıma Rousseau’nun bir seçim yapmasına sebep olmuştur. En temelde duygu-akıl, özne-nesne gibi ikiliklerin yer aldığı zamanın ruhunda, bir denge oluşturma ya da bütünlüğü sağlama çabası olarak ifade edebileceğimiz arayışı Rousseau’yu, insan doğasına dair soruşturmalara ve buradan hareketle insanın çoğunlukla göz ardı edilmiş olan duygusal varlık alanına dair çözümler yapmaya itmiştir. Böylece, duyularla ilişkili olan içsel -ahlaki- unsurların temellendirilmesi, Rousseau için kaçınılmaz hale gelmiştir.

Ahlaki doğa

Rousseau için, ahlakın temel kaynağının ve kendini bilme yolculuğunun ilk durağının duygular olduğunu söyleyebiliriz. Rousseau’nun, özellikle içinde bulunduğu çağda, aklıyla yüceltilmiş insanı, duygusal yetilerinin de tanınması yoluyla, nispeten bütüncül bir varlık olarak ele alması insanın, kendi tarihine, değer yargılarına ve deneyimlerine sahip olan tarihsel bir özne olarak kabul edilmesinin yolunu açan önemli gelişmelerdendir. Öte yandan bu durum; bireylerin, toplumun tamamından ayrı olarak otonom varlıklarının oluşumunda, en önemli ahlaki özneler olarak tarih sahnesine çıkmalarını sağlayan çığır açıcı bir gelişmedir.

Gutman’a (2019) göre hislere yapılan vurgunun kaynağı Reform’da yatmakla birlikte, bireyin nihai hermenötik otorite olarak yükselişle ortaya çıkan modern yaklaşım Rousseau’yla gerçekleşmiştir (s. 132-133). Her ne kadar Descartes’in, varlığını düşünmesine borçlu olmasıyla kendi akli dışındaki otoriteleri sorgulayan düşünen beni

-cogito- modern çağın ilk ışıklarını yaksa da Rousseau, varlığı bambaşka bir boyutuyla, duygularıyla temellendirmiş ve içinde bulunduğu “akıl çağı”nda, karşıt ve romantik yaklaşımları nedeniyle irrasyonel olarak suçlanmıştır. Önce Descartes’in düşünen, ardından da Rousseau’nun hissedilen insanının, kendi deneyimlerinin merkezine konulması onun, hakikate dolaysız bir şekilde ulaşabileceği bir özne olmasının yolunu açan iki farklı yaklaşıma işaret etmektedir. Gerçeğe ulaşmada her türden otoritenin reddine yol açan bu yolculuk, ilkinde akla, ikincisindeyse duygulara olan güven aracılığıyla gerçekleşmiştir.

İnsanın nihai otorite oluşu, gerçekliği, sofist bir tarzda, insanı “her şeyin ölçüsü” yaparak, nihilizme ya da kinizme varan bir öznellik nitelendirmek anlamına gelmemektedir. Bu durum insanın iyicil doğasıyla, özgürlüğünü ve sorumluluğunu da eline alarak, yaşamını samimi uğraşlarla inşa etmesiyle gerçekliğe ulaşabileceği şeklinde anlaşılmalıdır. Kişi, hakikate dolaysız bir şekilde ancak kendi bilgisiyle ulaşabilir. Bu bilgiye yaşamın, başka bir deyişle, bir praksis olarak yaşamla karşılaşmanın bilgisidir.

Bu bilgi, kişinin diğer kişilerle, bir toplum varlığıyla ya da eşyayla olan karşılaşmasının, gerçek bir iletişim biçimi -etkileşim- olarak cereyan ettiği süreç içinde ortaya çıkar. Ve bu sürecin sonunda, kişinin, deneyime bütün varlığıyla katıldığı ve o deneyimin içinden artık -tarihsel ve zihinsel olarak- yeni bir kişi olarak çıktığı bu etkileşim, karşılıklı dönüştürücü bir nitelik taşır. Burada artık ne bilgi deneyimden ne kişi bilgiden ne de deneyim kişiden soyutlanabilir ve salt olarak ele alınabilir. Tam da bu nedenle gerçeklik kişiden, kendi varlığını açığa çıkarabilmesi için dolaysızca sürece dahil olmasını gereksinmektedir. Nihai olarak burada, gerçekliğin özneliği değil, kişiyi gerçekliğe ulaştıran deneyimlerin çeşitliliği, dönüştürücülüğü ve her deneyimin biricik oluşu söz konusu olmaktadır.

Neidleman’ın (2013), Descartes’ın Kartezyenizm’iyle, gerçekliğin etik bağlamından koparıldığı (s. 819) yorumundan yola çıkıldığında, Rousseau’nun duygulara yaptığı vurgunun önemi büyük oranda anlaşılır hale gelmektedir. Nitekim Rousseau (2017a), ahlaki konularda duyguların, akıl/mantıktan daha güvenilir bir rehber olabildiğini, akıl kişiyi yanıltsa dahi, vicdanın, dolaysızlığından -doğanın sesini konuşuyor olmasından- ötürü, doğruyu daha iyi gösterebildiğini savunmaktadır (s. 406-407). Böylece aklın ne tek başına etkin ne de doğruyu ve/veya iyiyi tayin etmede ve hakikate ulaşmada tek başına rehber olamayacağını savunmuş olan Rousseau, gerçeklik sorunsalında göz ardı edilmiş olan etik bağlamı, duyular aracılığıyla yeniden gündeme getirmeye çalışmıştır.

Rousseau’ya (2017a) göre eylem, gücünü ve sınırlılığını duygulardan almaktadır. Nitekim “akıl tek başına etkin değildir, hiçbir zaman büyük bir iş başarmamıştır... Yüce gönüllülerin bambaşka bir dili vardır” (s. 455-456). İşte bu dil, duygusal olan doğanın dilidir. Doğaysa, kişiyi mutluluğa ulaştıracak olan yolu ancak kendisi aracılığıyla kavrayabildiğimiz, duygularımız aracılığıyla konuşmaktadır.

Doğanın dilini konuşuyor olmak; insanın, doğuştan iyi olan ve düşüncenin - önyargıların- etkinliğiyle henüz bozulmamış olan duyguları referansıyla etkinlikte bulunmasını ifade etmektedir. Böyle bir varoluş, daimî olarak uyanıklık, farkındalık ve etkinlik gerektirmektedir. Ayrıca, insanın hakikatle arasına herhangi bir şey ya da kişinin girmediği, dolaysız bir bilmeyi ifade eden bu durum, kişinin vicdanıyla sürekli bir ilişki içinde olup, adaletli olanı her daim diğer seçeneklerin en üstünde tutmasını sağlayan bir sorumluluğu gereksinmektedir. Nitekim adalet, Rousseau'ya göre, kişinin en başta kendisine borçlu olduğu erdemdir.

İnsan doğası gereği, kendini korumaya ve kendi iyiliğine hizmet eden şeye yaklaşırken, kendine zarar veren durumlardan da uzaklaşma eğilimi göstermektedir. Nitekim insan, öncelikli olarak kendi varlığını korumakla yükümlüdür. Rousseau'ya göre, insanın kendi mutluluğu, onun toplam mutluluğa katkı sağlayabileceği ve gerçekliğe en yakın olabileceği nihai varoluş biçimidir. Gerçeklikse, bilgisinden ziyade ancak eylem yoluyla kendisine erişilebilen, daha ziyade etik bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Rousseau'da doğanın, gerçeklik ve mutlulukla bütünlüklü bir şekilde ele alınmış olduğunu söyleyebiliriz.

Rousseau'ya göre adaletin teminatını sağlayan ve bütün insanlarda ortak olan yegâne insani nitelik vicdandır. Akıl ile tayin edebildiğimiz iyinin sevgisini vicdanın verdiğini savunan Rousseau (2017a), "Ruhlarımızın derinliklerinde doğuştan gelen bir adalet ve erdem ilkesi var ve eylemlerimizi ve başkalarının eylemlerini bu ilkeye göre iyi ya da kötü olarak değerlendiriyoruz. İşte ben bu ilkeye vicdan diyorum" (s. 404) ifadesiyle, vicdanın kaynağı olarak yalnızca akla değil yüreğe de işaret etmektedir. Vicdan kavramının toplumsal ve bireysel yaşamda ahlak kavramıyla ilişkilendirildiğini ifade eden Kısa (2015), Jung'un "vicdan, rasyonel akıldan ziyade büyük oranda duygu ve duygusal süreçler üzerinde temellendirilen bir yargıdır" ifadesine işaret ederek, kelimenin etimolojik kökeninin de -Lat. *conscientia*- daima bir bilinç ve bilinçlilik haline vurgu yaptığını belirtmiş (s. 759-760) ve dönemin anlayışını şöyle eleştirmiştir (s. 757):

Birçok dilde, bireyin iyiyi kötüden ayırmasını sağlayan iç duygu, ses ya da gücü ifade etmek için kullanılan vicdan kelimesi, bugün insanlığın sahip olduğu sayılı kadim kavramlardan birisidir... Akılcı düşüncenin hakimiyetini ilan ettiği on dokuzuncu ve yirminci yüzyılda, bilim çevrelerinde şiddetli eleştirilere maruz kalan ve teorik açıdan temelsiz bir kavrama dönüşen vicdan, bireysel ve toplumsal yaşamda yani uygulamada "kurumsal vicdan, kamusal vicdan, toplumsal vicdan" gibi yeni türevleriyle birlikte ağırlığını her geçen gün arttırmıştır.

Rousseau'ya (2017a) göre doğuştan ve yaşamsal bir içgüdü olarak sahip olduğumuz vicdan, (öz)sevginin -*amour de soi*- ancak sağlıklı bir dışavurumu sonucu ortaya çıkabilmektedir. Burada sağlıklı kavramıyla, doğaya uygun olan bir duygusal gelişim kastedilmektedir. Kişinin kendi yaşamını ve varlığını korumaya yönelik işlevinde aracı olan özsevgi kaynaklı duygular, insan doğasında mevcut olup oldukça sınırlıdır. Bunlar aynı zamanda insanın özgürlüğünün de aracıdır (s. 283-287). İnsanın mutluluğuna ve yararına katkı sağlayacak olan tam da bu duygulardır. Kişinin, özsevgisini, zaman içinde duyarlılığının gelişmesiyle dışarıya -başka varlıklara-

yöneltmesi ve genişletmesi Rousseau'da, sağlıklı duyusal gelişimin bir yöntemi/süreci olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan sağlıklı şekilde dışa yöneltmemiş olan yalnızca içedönük sevgiyse, kişinin kendi değerine ilişkin bir his olarak itibara (gurura) dönüşmekte -*amour propre*-, başka bir deyişle, kişinin kendisini, başkalarının beklenti, düşünce ve yargılarına göre şekillendirmesine yol açmaktadır. Rousseau'da gurur, tutku ve hırs, insan için doğal olmayan isteklere yol açan bozulmuş itkiler/tutkular olarak nitelendirilmektedir. İnsanın özgürlüğünü elinden alan ve mutsuzlaştıran bu tutkuları insana doğa vermemekte, fakat insan bunları doğası pahasına tercih edebilmektedir (Rousseau, 2017a, s. 283). Bu durum Rousseau'da (2017a) kişinin, tutkularıyla kendi kapasitesi arasındaki güç dengesini kuramaması (s. 70) şeklinde ifadesini bulmaktadır. Bir bakıma bu tutkular, ihtiyaçlarının ötesindeki (doğal olmayan) arzularının -kişiyi gerek duymadığı sahte ihtiyaçlarına köle yaparak- kişinin iradesine ve buna bağlı olarak özgürlüğüne vurmuş olduğu bir zincir olarak karşımıza çıkmaktadır.

Rousseau'ya göre, insanı başka varlıklardan ayıran ve ona değer biçen şeylerden biri de onun iradeye sahip olmasıdır. İnsana diğer canlılar farklı olarak, bilinçli ve özgürce seçim yapabilme olanağını sağlayan ve sorumluluk üreten bu iradeyle insan, tutkularının boyunduruğu altında kalmaktan kurtulabilir. Aksine, söz konusu yıkıcı tutkuların yola çıkarak eylemde bulunma durumuysa, kişiyi mutluluğa ve gerçekliğe götürebilecek etik bir bağlamdan yoksunluğu ifade etmektedir.

İnsanın amaçlı eylemleri yalnızca yaralı değil estetik de olmalıdır; başka bir deyişle, insan eylemlerini davranışlarıyla süsleyebilmelidir. İhtiyaç üzere inşa edilen bir binanın estetikten yoksun olması örneğinde olduğu gibi insanın da aklının yolunda giderken, duygularından arınarak yapmış olacağı her eylem, onu robottan farksız kılan mekanik bir varoluş biçimine doğru götürmektedir. Bu mekanik insan anlayışı en başta doğaya aykırı olup, kişinin doğadan ve kendi doğasından kopmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmakta ve yanlış eğitim yöntemleriyle de bilinçli ya da bilinçsiz olarak desteklenmektedir. Nihai olarak insan ve doğa arasındaki uçurum gün geçtikçe büyümekte, insanın duyarlılığı ve özgürlüğü tehdit altına girmektedir. O halde, doğal duygular nasıl korunacaktır? sorusu, önemli ve tartışmalı bir soru olarak gündeme gelmektedir.

Doğal duyusal gelişim

Rousseau'ya göre doğal gelişim sürecinde, hissetmekten yoğun ve öncelikli olarak düşüncenin etkinleştirilmesi tehlikeli bir durumdur. Böyle bir durumda kişi, bilgi sahibi olmadan fikir üretmeyi ve yargıda bulunmayı öğrenir. Rousseau (2017a), "Tüm bilgeliğimiz kölece önyargılara bağlılıktan ibaret..." (s. 13) ifadesiyle, bu durumdan önyargı tehlikesi olarak bahsetmektedir. Şeyler hakkındaki yargının, kişinin özgün deneyim süreci ve kendi muhakemesiyle değil, dolaylı yollarla elde edilmiş olması da yanılığın temel teşkil etmektedir.

Önyargının, aktif bilgi edinmenin karşıtı olarak, kişiyi gerçeklikten uzaklaştırdığını söyleyebiliriz. Rousseau'nun (2017a), "... yargılarıma kendi zihnimi ne kadar az katarsam, gerçeğe yaklaştığıma o ölçüde daha çok emin olduğumu biliyorum. Böylece kendimi akıldan çok duyguya bırakma kuralım aklın kendisi tarafından doğrulanmış oluyor" (s. 377) ifadesinden hareketle, gerçekliğe ulaşmanın, şeylerin ancak kavrayışımıza oldukları şekilde gelmeleri halinde gerçekleşebileceği sonucu ortaya çıkmaktadır ki bu ideal duruma erişmek mümkün değildir. Bu bağlamda gerçekliğe yaklaşmak için her türlü önyargıyı en aza indirmek gereği ortaya çıkmaktadır.

Rousseau'ya göre söz konusu önyargılar, toplumsal kurumlar aracılığıyla da sürekli olarak geliştirilmektedir. Eğitim kurumlarında; bilimin öğretilmesinden icatlar yaptırılması, bilgi ezberine odaklanmaktansa deneyimlerle keşif ortamları yaratılması ve bilgiyi aktarmaktansa öğrenme konusunda istek yaratılması gibi durumların tercih edilmesi gerektiğini vurgulamış olan Rousseau, yalnızca zihni yargıları beslemeye yönelik olan ezberci bir eğitimin, çocuklardaki eleştirel, yaratıcı ve aktif doğanın bastırılmasına yol açtığını düşünmektedir. Böyle bir eğitimde, kişinin düşünme yetisini geliştirmesi ve pratik edebilmesi önünde büyük engeller bulunmaktadır. Burada kişi ancak başkalarından devşirmiş olduğu bilgileri sorgulamayarak, özgür düşünme ediniminden vazgeçmekte ve toplumsal yozlaşma durumuna, henüz gerçekleştiremediği kendi varlığıyla da katkıda bulunmuş olmaktadır.

Şeylerle etkileşimde, düşüncenin etkinliğinden önce duyular yoluyla hissetmenin gerçekleştiğini vurgulayan Rousseau'da gerçeklik; soyutlanarak bilgisine ulaşılabilecek bir şey değil, açığa çıkabilecek özgün bir deneyim ürünüdür. Her ne kadar duyuların yanıltıcı oldukları bilinse de deneyim, kişinin kendisini de içine alan bir bağlamda cereyan ederek bilginin, kişinin kendisi tarafından keşfedildiği/yeniden yaratıldığı, özgün ve bilinçli bir duruma işaret etmektedir. Kişi, bu deneyim sürecinin bir parçasıdır ve o olmaksızın bilgi ortaya çıkamaz; o halde soyut bir gerçeklikten, başka bir deyişle, gerçekliğin soyut bir bilgisinden de bahsedilemez.

Bu bilgi Rousseau'ya göre, gerçekliğe en yakın türden olan bilgi, başka bir deyişle, praksistir. Böylece, Rousseau'ya göre temellerini duyulardan alan muhakemenin gerçeklikle olan ilişkisi deneyimin niteliğine dayandırılmış olmaktadır. Burada, kişinin bilgi edinimindeki aktif rolü (özgür doğası): öğrenci merkezlik, duyularla zihni süreçlerinin birlikte işe koşularak bilginin kişi tarafından anlamlandırılma durumu: keşif/buluş yoluyla öğrenme, yapılandırmacı yaklaşım ve deneyime dayalı çağdaş eğitim teorilerinin temelleri açıkça görünür olmaktadır.

Rousseau'ya göre, zihnin sürekli olarak yargıda bulunmasıyla ruh ve bedenden orantısız bir biçimde daha etkin konumda olması da insanın hisseden varlığının pasifleşmesine yol açmaktadır. Nitekim, "Lafız öldürür, ruh canlandırır" (Rousseau, 2017a, s. 259). Freire'nin (2006) de işaret ettiği gibi, "düşünme ve eylem öylesine radikal bir etkileşim içindedir ki biri kısmen bile feda edilecek olsa, öteki dolaysızca zarar görür. Aynı zamanda bir praksis olmayan hiçbir gerçek söz yoktur... Bir söz eylem boyutundan yoksun bırakıldığı zaman, düşünme de otomatik olarak zarar

görür. Sözü yerini boş laf, lafazanlık ve yabancılaştırıcı dırır alır” (s.64-65). Bu durum, eylemden çok sözün, iyilik yapmak ve erdemli olmaya çalışmaktan çok iyiliğin ve erdemlin bilgisine sahip olmanın, gerçekliğe ulaşmaktan çok gerçekliğin bilgisini elde etmenin, vb. tercih edildiği; biçimci, sığ, soyut, materyalist ve sloganvari eğilimlere sebep olmaktadır.

Öte yandan, “zihin, vücut gibi ancak taşıyabildiğini alır... Belleği kavrayıştan bağımsız olarak fazla yüklersek, ondan asla ona özgü bir şey elde edemeyiz” (Rousseau, 2017a, s. 277). Böylece kavramlar belleği doldururken zihinsel etkinlik artmakta, bilakis ruhsal ve bedensel etkinlik azaldığından insanın otonom varlığı gelişmemektedir. Şu hâlde özgür doğası zedelene insanın, ahlaki doğasına temel teşkil eden unsurları da yok olmaktadır. Nitekim kendi kendisini devre dışı bırakmış bir akıldan, bilginin doğruluğuna dair yegâne kıstas olarak bahsetmek de anlamsız hale gelmektedir. Böylece Rousseau’nun “akıl karşıtlığı” olarak alımlanan, duyuları akıldan öncelemesi durumu da açıklığa kavuşmaktadır.

İlgili görüşlerine paralel olarak, Rousseau’da kişinin gerçekliğe yaklaşması ancak somut uğraşlarla mümkün olabilmektedir. Bu uğraşlar, kişinin doğa durumuna en yakın olabileceği varoluş biçimine işaret etmekte ve en temelde insanlık için faydayı hedef alan meslekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim “insanın/vatandaşın topluma katabileceği kendinden başka bir malı olmadığına...” göre, “... toplumsal insan için çalışmak bir görev” (Rousseau, 2017a, s. 257-258) haline gelmektedir.

Rousseau (2017a), bu bağlamda, insanın kendisinin seçeceği “dürüst” bir meslek ifa etmesi gerektiğini savunmaktadır. Dürüst olan meslek aynı zamanda yararlı da olacaktır; nitekim “yararı olmayan hiçbir dürüstlük yoktur” (s. 262). Burada dürüstlikle, insanlığa hizmeti ve yararı gözeten, kişiyi zararlı tutkularından bağımsız kılan ve kişinin ruhunu canlandıracak olan somut işlere işaret edilmektedir. Burada, deneyime dayalı eğitimin önemi bir kez daha öne çıkmaktadır. Foucault’nun yorumuyla “kişiyi gerçekliği bilmeye karşı duyarlı hale getirecek somut uğraş” (Neidleman, 2013, s. 819) üzerine inşa edilen sade ve dürüst bir yaşam Rousseau’da, hakikate ve mutluluğa ulaşmanın temel koşulu olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Rousseau’ya göre hakikate giden en kısa mesafe, dürüstlük/samimiyet ve sadelik yollarından geçmektedir.

Böylece Rousseau’da ölçü ne salt eylemler ne de eylemlere yön veren düşünceler olmaktadır. Nihai olarak ölçü, insanın duygu ve düşünceyle birlikte ortaya koyduğu etkinliğinde aranmalıdır ki bu durum, düşünceleri besleyecek olan doğal duygularla sonradan kazanmış olan fikirlerin ayırt edilmesini gerektirir. Bu nedenle de eğitimde, duyguların doğaya uygun olarak gelişmesi temel unsur haline gelmektedir. Böylece, kişinin bahsi geçen ahlaki doğası ancak deneyime dayalı bir eğitim aracılığıyla geliştirilebilir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak böyle bir eğitim aracılığıyla kişi, başkalarına karşı duyarlı hale gelebilecek ve bu duyarlılık ekseninde açığa çıkan ortak duyguları aracılığıyla topluma bağlanabilecektir.

Deneyime Dayalı Eğitim

Rousseau, insan varlığının bütünsel olarak ancak deneyimler aracılığıyla geliştirilebilir olduğunu *Emile*'de örneklerle ortaya koymuş tam da bu nedenle duyu ve duyguların altını sıklıkla çizmiştir. Nitekim birbirleriyle ilişkili olan duyu ve deneyim olguları, felsefenin en tartışmalı tarihe sahip kavramlarından biridir. Deneyimin, tarihte uzun süre göz ardı edilmiş olması, duyuların güvenilmezliği, yanıltıcı olmaları ve hatta günaha yol açmaları gibi teolojik boyutları da olan köklü düşüncelerden ileri gelmektedir. Böylece zaman içinde salt akli ve rasyonalizmi orantısız bir biçimde ön plana çıkarmış olan batı düşünce dünyası, Rönesans ve Reformla birlikte yükselen şekilde yeniden duyular ve deneyime yer açan karşıt fikirlerin de önünü açmıştır.

İnsanın rasyonel niteliği kadar duygusal ve bedensel yönlerinin de önemine işaret eden bir bağlamda öne çıkmış deneyim unsurunu, duyular üzerinden radikal bir şekilde vurgulayarak sistematik bir şekilde eğitimle ilişkilendiren ilk kişinin Rousseau olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, ahlaki gelişimi önceleyen eğitim anlayışını da deneyimsel eksende ortaya koymuş olan Rousseau'nun, özellikle modern eğitim teorilerinde deneyim olgusunun kabul görmeye başlamasındaki en büyük aktör olduğunu da söyleyebiliriz. Ayrıca, kişinin yaşantılarının, geçmiş, şimdi ve gelecek eksenindeki zamansal üç boyutunun da modern eğitim teorilerinde önemli bir yer edinmesi de şüphesiz ki Rousseau'nun, bireyleri eşsiz birer özne olarak kendi tarihlerinin merkezine yerleşirmesiyle yakından ilgilidir.

Rousseau eğitimle ilgili düşüncelerini, gerçekliğe en yakın olduğumuzu düşündüğü zaman diliminden -çocukluktan- hareketle ortaya koymuştur. Nitekim çocuklukta her şeyin; sade, ihtiyaç temelli, samimi ve doğaya yakın oldukları görülecektir; o halde insan bu durumu göz önünde bulundurmalı ve yaşamında bunları ilke olarak benimsemelidir. Modern yaşamın kişileri doğadan ve gerçeklikten uzaklaşmaya iten bazı zorluklarına karşı Rousseau'nun çabaları, doğuştan sahip olunan ideal pozisyonu koruyarak, kişinin kendini nasıl gerçekleştirebileceğine yönelik bir arayış olarak nitelendirilebilir.

Bilgin olmaksızın insan olunabileceğini (Rousseau, 2017a, s. 407) savunan Rousseau, daha ziyade erdemli olmaya yönelik olan eğitim anlayışını, ahlaki gelişime yönelik bir temel üzerine inşa etmiştir. Böylece Rousseau için doğuştan iyi olan ahlaki doğaya zarar vermemek, başlı başına, eğitimin en temel amacı konumuna gelmektedir. O güne değin alışkanlık fikriyle yönetilen insanın ikinci doğası yerine, insanın doğuştan sahip olduğu doğasını korumak fikriyle Rousseau, negatif bir eğitim anlayışı ortaya koymuştur. Bu anlayış, kişiye dışarıdan bir şey katmak ve onu şekillendirmek fikirlerinin aksine, çocukların doğasını bozmamak için onlara kavramsal ya da ahlaki herhangi bilgi ezberletmeye ve/veya alışkanlıklar kazandırmaya karşıdır.

Zamanından önce dışarıdan verilecek her şeyin doğal özgürlüğü ve doğal duyguları zedeleyeceğini düşünen Rousseau (2017a), özellikle çocukların ilk çağlarında, ilerde zaman kazanmak için şimdi zaman kaybetmeyi göze almak gerektiğini (s.170)

belirtmektedir. Çocukların, hayatı her yönüyle deneyimlemeleri ve kendi keşiflerine olanak sağlanması gerektiğini sıklıkla vurgulayan Rousseau, duyuşal etkileşimleriyle keşfe çıkan çocuğun, doğanın ve kendi doğasının yönlendirdiği şekilde hareket edeceğini savunmaktadır. Nitekim Rousseau'ya (2017a) göre öğrenilecek en temel unsurlar doğanın kitabında yazılıdır: "Tüm kitapları kapadım; ama tüm gözlerle açık tek bir kitap, doğanın kitabı orada duruyor" (s. 434). Doğanın kitabı ise ancak öğrendiğimiz/kullandığımız ilk dille, başka bir deyişle, doğanın diliyle anlaşılabilir.

İnsanda ilk gelişen yeti duyular olduğuna göre, eğitimde geliştirilmesi gereken ilk yetiler de duyular olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak "duyuları çalıştırmak yalnızca bunları kullanmak değil, onlar aracılığıyla akıl yürütmeyi öğrenmek demektir; deyim yerindeyse, hissetmeyi öğrenmektir" (Rousseau, 2017a, s. 157). Nitekim var olmayı, düşünmek yerine hissetmekle özdeşleştirmiş olan Rousseau, insanın gerçek doğasının ancak hissetmekle ortaya çıkacağını düşünmektedir. Burada, düşünce ve düşünme edimi dışlanmamakta; muhakemenin hislerle birlikte gelişeceğine ve bunun da ancak eylemle gerçekleşebileceğine işaret edilmektedir.

Eğitimin, kurallardan çok uygulamalara dayanması gerektiğini savunan Rousseau'ya (2017a) göre, "yaşamak solumak değil, davranmaktır; organlarımızı, duygularımızı, yetilerimizi, bizi varlığımızın bilincine vardırarak kendimizin tüm parçalarını kullanmaktır" (s. 12-13). Öte yandan bu durum; yaşamın farkında olmak, onunla karşı karşıya gelmekten kaçınmamak için kendiliğindenliği, özgürlüğü ve açıklığı deneyimleyebilmenin, Goethe'nin meşhur deyişle: "yaşama evet diyebilme" cesaretini gösterebilmenin bir ifadesi olarak değerlendirilebilir. Eğitim bağlamındaysa, deneyimlere yer açmak şeklinde yorumlayabileceğimiz bu düşünceler, kişinin yapıp ettikleri, bilip hissettikleri ve anlayıp inandıklarıyla bir bütün olarak kendini ortaya koymasına işaret edilmektedir.

Eğitimde "çocukların kendi motivasyonlarına ve doğrudan eylemlere vurgu yapan" (Noddings, 2017, s. 16) Rousseau'nun (2017a), "ilk felsefe öğretmenlerimiz ellerimiz, ayaklarımız, gözlerimizdir. Tüm bunların yerine kitapları koymak bize düşünce üretmeyi öğretmek değil, başkasının düşünme yetisini kullanmayı öğretmek demektir; bu, çok inanmayı ve kesinlikle hiçbir şey bilmemeyi öğretmek demektir" (s. 145) ifadesi, bir taraftan duyuların öğrenmedeki etkisine diğer taraftan da ilk elden deneyimlerin önemine vurgu yapmaktadır. Bir tecrübe olarak eğitsel etkinlik, bilginin kişinin kendisi tarafından keşfedildiği deneyimsel bir yöneme işaret etmektedir.

Bu yöntem içindeki bilme edimi, sahici ve özgün entelektüel eylem olup, her etkinlikte duyular ve aklın birlikte işe koşulmasını gerektirmektedir. Tıpkı Sokrates'e atfedilen "sorgulanmamış hayat yaşanmaya değer" ifadesindeki gibi Rousseau insanları, düşüncelerine vurulmuş olan zincirlerini kırmaya teşvik ederken dogma karşıtlığını da dile getirmiş olmaktadır. Böylece eğitimde; dikkat, derin düşünme, muhakeme, sorgulama, tartışma, diyalog, iletişim, eleştirel düşünme, deneme-yanılma vb. süreçlerin öne çıktığı aktif ve deneyimsel bir eğitimi savunmuş olduğu söylenebilir.

Deneyimleri aracılığıyla, kişinin kendisi tarafından keşfedilmek yerine, yalnızca kavramsal ve zihinsel düzeyde bilgiyle belleği dolduran ezberleme eylemi, özgür bir varlığın değil ancak mekanik bir varlığın yetisine uygun türden bir edimdir. İnsanın edilgen olduğu böyle bir eğitim, özgürlüğü ve yaratıcılığı kısıtladığı gibi kişilerin kendi doğalarını bastırmalarına/göz ardı etmelerine yol açmaktadır. Böyle bir durumda, kaçınılmaz olarak varlığına yabancılaşan insanın, kendisiyle, içinde yaşadığı toplumla ve doğayla barışık mutlu bir insan olabilmesi durumu ancak gelip geçici bir tesadüfün ürünü haline gelmektedir.

Özgürlüğün, çeşitli karmaşık süreçler yoluyla toplum içinde köleliğe doğru evrildiği düşüncesinden yola çıkmış olan Rousseau'nun, doğayla özgürlüğü bütünsel olarak ele almasının gerekçesi tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Bireyin gerçeklikle ilişkisinde dışsal bir otoritenin varlığı, geçmişte dogmatizm ve skolastik düşüncenin egemenliğinde tecrübe edilmiş olan, gelecekteyse, toplumların, teknoloji vasıtasıyla belli güç odakları tarafından manipüle edildiği ve totaliter rejimlerce kontrol altına alındığı distopik öngörülerde işaret edildiği gibi tehlikeli bir husustur. Michael W. Apple'ın (2017) da belirtmiş olduğu gibi "bireyin reddedilmesi, köleciliğin ve daha sonraları diyalektik olarak diğer insanların görmezden gelinmesi sürecine evrilmiş olan insanın metalaştırılmasının önünü açmıştır." (s. 215), bu bağlamda düşünür, "Neoliberal yapılanmanın, değer verdiğimiz her şeyi metalaştırmasına karşı olmak" durumunda olmak gerektiğini hatırlatmaktadır (s. 216). Rousseau söz konusu tehlikenin erken sözcülerinden biridir.

Rousseau'nun, doğa ve özgürlük ekseninde temellendirmiş olduğu eğitimde kişi, öncelikle beden ve zihin bütünlüğüne ardından da ahlaki yönden gelişimine zarar vermeyecek şekilde, kendi aklı, duyguları, vicdanı, bireysel özellikleri ve iradesine göre hareket etmesine olanak tanınarak, kendi potansiyelini ortaya koymaya izin verilen bir bağlam içinde birey haline gelecektir. Bu birey, kendisinden başka bir otorite, kendi iç sesinden başka bir vicdan arayışında olmayacak; yaşamı bütünüyle kendi özgürlüğüyle deneyimleyebilecektir. Böylece, tıpkı bir çocuğun sahip olduğu nitelikteki bir özgürlüğü, yetişkinlikte de koruyabilmek ve yaşam deneyimlerini böyle bir özgürlüğe dayanarak devam ettirmek, Rousseau'da eğitimin bir amacı haline gelmektedir.

Öyle anlaşılıyor ki insan doğası ve özgürlük meselesi ahlak temelli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda da "kendini bilmek" prensibi, eğitimde evrensel ilke olma konumundan en ufak bir sapma göstermeksizin önemini sürekli olarak ortaya koymakta fakat onun nasıl gerçekleşebileceğine dair tartışmaların da aynı oranda sonu gelmemektedir. İnsan doğası, değer biçebilen, üstün değer anlamını da kavrayabilen bir doğadır. Nitekim Gill'in (2010) de ifade etmiş olduğu gibi doğa, bireye yalnızca alışkanlıkla elde edilemeyecek olan erdem en yüksek biçimine göre davranma ve ona erişme kabiliyeti sunar. Erdem, yalnızca iyi yönlendirilmiş bir kişisel ilgi meselesi değildir; o özel bir insan başarısıdır (s. 131). Böyle bir doğanın açığa çıkabilmesi ancak gelişime ve zenginleşmeye yönelik bağlantılı eğitsel deneyimler yoluyla gerçekleşebilecek bir olgudur.

Birlikte yaşama kültürünün zorunluluk yerine lütfâ dönüştürülebildiği, modern ve hoşgörüyeye dayalı bir kültürün inşasının temellerinde hukuka ve yasalara olduğu kadar sağlam bir etik anlayışına da ihtiyaç duyulduğu muhakkaktır. Bu durum, Descartes'ın (1994) akla ve düşünceye yaptığı bütün vurguya rağmen, dünyada, insanlar arasında en iyi paylaşılmış ortak unsur olarak tayin ettiği sağduyuyu (*common sense*) -iyi hüküm verme ve doğruyu yanlıştan ayırma gücü (s. 7-8)- ve Rousseau'nun (2017b) genelde toplumun süsü, özeldeyse ruhun gıdası olarak nitelediği (s. 8), insanların gerçek ortak ihtiyaçlarını hatırlara getirmektedir.

Vücudun ihtiyaçlarına olduğu kadar ruhun da ihtiyaçlarına kulak vermek gerekir ki bu ihtiyaçlar Rousseau'da, kaynağında vicdan unsurunun bulunduğu, toplumu bir arada tutan erdemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Descartes'in sağduyu ve Rousseau'nun vicdan kavramları, herhangi bir ayırım gözetmeksizin, bütün insanlarda doğuştan sahip olunan yetiler olarak, insan doğasına güvene işaret etmektedirler. Nitekim bu unsurlar, dışsal değil içsel, öğrenmeye değil sezgiye dayalı olarak, insan eğilimlerine - dışarıdan herhangi bir etki olmadığı sürece- sağlıklı bir şekilde yön verme potansiyeline sahiptirler.

Rousseau'nun (2017b) "basit ruhların yüce bilgisi" olarak nitelendirmiş olduğu erdem, "bütün yüreklerde yazılıdır ve onun yasalarını öğrenmek için her insanın kendi içine bakması, tutkularının sustuğu bir anda vicdanını dinlemesi" (s. 33) yeterlidir. Eğitimin, söz konusu manevi ihtiyaçlar doğrultusunda, hakiki ve otantik değerleri öne plana alarak, insanın erdeme yönelik potansiyelini açığa çıkarmasını sağlayacak şekilde yapılandırılması hususu, tıpkı Rousseau'nun zamanında olduğu gibi bugün de yanlış bir eğitimin sonucu olarak, yeniden sorun alanı olarak ortaya çıkmaktadır.

Rousseau'ya göre, insanın ahlaki doğasının varlığı, başlı başına, yaşamın tesadüflere bırakılamayacak oluşunun ve insanın özgürlüğünün en önemli kanıtı haline gelmektedir. Bu özgürlüğün teminatını da ancak insanları eşitleyici güce sahip olan modern ve deneyime dayalı bir eğitim verebilecektir. Geiger'in (1955) de belirtmiş olduğu gibi eğitim, en genel anlamda insanlarda deneyimleri yolu ile değişiklik yapmaktan başka bir şey değildir (s. 144). İnsanda doğal halde potansiyel olarak bulunan bütün yetiler ancak uygun bir eğitim ile ortaya çıkarılabilir.

Gerek içsel gerekse dışsal olarak bütünlüğünü yitirmiş olan bireylerin, yeniden bütünlük içinde hissedebilecekleri bir varoluş geliştirebilmeleri, bütünsel ve çok yönlü gelişimi destekleyen bir eğitimle mümkün olabilecektir. Özellikle, eğitimin yaşamla bir olması düşüncesi eksenindeki yapılandırıcılık ve deneyime dayalı eğitim kavramsallaştırmalarını temeline almış olan modern eğitim, taahhüt etmiş olduğu bütünsel gelişimi sağlayabilmek için, etik ve değer sorununu tartışmaya açarak yeniden ele almak vazifesindedir.

Nihai olarak Rousseau'nun (1994), insanların, doğuştan özgür olup yaşamın içinde zincirlere vurulmuş oldukları (s. 14) ve itibara kapılarak, ihtiyaçlarının ötesindeki arzularının ve hemcinslerinin esiri oldukları (Rousseau, 1968, s. 147) şeklinde ifade ettiği problemlere çözüm olarak ortaya koymuş olduğu; "insanın bahçesindeki bir

ağaç gibi kendisi için yetiştirilmesi” (Rousseau, 2017a, s. 5) gerektiği düşüncesi, eğitimde esas olana işaret ettiği bir bağlam olarak yorumlanabilir. Her şeyin, başlangıçta tabii olarak iyi olduğunu fakat sonradan insanoğlunun elinde bozulmaya uğradığını (Rousseau, 2017a, s.5) savunan Rousseau’da, insanın kendisi için yetiştirilmesi düşüncesi; gerek tür itibariyle insanı insan yapan ilkelere gerekse tek tek bireylerin kendi varlıklarının doğal potansiyellerine vurgu yapan çağdaş ve özgürlükçü bir düşüncedir.

Sonuç ve Tartışma

Bu araştırma, Rousseau’nun eğitim felsefesini kuşatan doğa ve ahlak kavramları eksenindeki görüşlerinin, deneyimsel bir eğitim anlayışı çerçevesinde ele alınma çabası içinde yürütülmüştür. Burada ahlak kavramıyla, iyiyi ve kötüyü ayırabilen bir muhakeme yetisi ve onun temelinde yer alması gereken iradeye atıf yapılmaktadır. Aynı zamanda araştırmamızda Rousseau’nun eğitimsel görüşleri erkek ya da kadın doğası şeklinde bir ayırım gözetilmeksizin, insanın eğitimi olarak alınmıştır. Böylece araştırmamızda, çeşitli eserleriyle birçok konuya değinmiş olan Rousseau’nun, ilgili bağlamın kapsamını aştığını düşündüğümüz düşüncelerine, tutarlı bir bütün oluşturmak açısından, bağlamsal olarak yer verildiği bir sınırlılık gözetilmiştir.

Burada değinilen modernizme özgü sorunlara rağmen, çağdaş eğitim anlayışının da modern bir dünya içinde şekillenmiş olduğu hatırd tutulmalıdır. Modern eğitim düşüncesinin en önemli köşe taşlarından biri olarak Rousseau’nun düşüncelerinden - içinde bulunduğu çağdan bağımsız olarak değerlendirmek tehlikesine düşmeden- bir tecrübe unsuru olarak yararlanırken, onların günümüz yansımaları eksenindeki izdüşümleri, bütünsel eğitim anlayışına işaret etmek amacıyla gündeme getirildi. Söz konusu bütünselliğin mahiyetini kavrayabilmek gerek kendi evrensel doğası gerekse bilim ve tecrübenin doğası gereği, kaçınılmaz olarak tarihsel bir bağlama işaret etmeyi gerektirmektedir. Bu zemin olmadan ne bilimin güvenilirliğinden ne de tecrübenin değerinden söz açılmayacağı açıktır. Yaşayan, dinamik bir bütün olarak tecrübe içinde geçmiş, yalnızca olup bitmiş bir tarih değil gerek şimdiki kuşatan bir zemin gerekse geleceği öngörmemizi ve şekillendirmemizi sağlayan bilimsel veri işlevi görmektedir.

Modern eğitimin kapılarını aralayan önemli gelişmeler arasındaki; aklıyla özgürlüğünü ilan eden “düşünen” birey ve duygularıyla da özgürlüğünü deneyimleyen “doğal” birey kavramları, düalist bir yaklaşımla değil, bilakis bütünsel olarak ele alındığında tutarlı bir anlayışa ulaşılacaktır. Bu bütünsellik, modern dünyada kurumsallaşmış olan eğitim kavramında ifadesini bulan; bir yandan insanın en kadim uğraşısı olan bilme ve kültür aktarımının diğer yandan da geleceği şekillendirme hedeflerini merkezine alan ilerlemeci ve eleştirel yaklaşımların bütünsel bir tecrübe olarak değerlendirilmesi durumunda gerçekleştirilebilecektir.

Çağın bir gereği olarak, yaşamın giderek sofistike hale geldiği günümüz koşullarında, yaşam terazisinin ne denli hassas olduğu görünen bir durumdur. İnsanın, artan sayısız dışsal etkenlerin çokluğunda, kendi kendisine seyirci olarak kaldığı -pasifleştiği- bir bölünme içine girdiği görünmektedir. Oysa birey, Latince’de kelimenin kökeninin de işaret ettiği gibi -*individuus*- bölünmez bir bütün olmalıdır.

Rousseau’nun, evrensel bir çözüm inşa etmeye çalıştığı arayışında, yaşamı olabildiğince sadeleştirmek düşüncesinden hareketle, hakikatle olan doğal, samimi ve sahici ilişkiyi yeniden açığa çıkarma çabasında olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim yeni değerler yaratan insanın bir taraftan da kaybolan değerlerini hatırlaması, tecrübenin de doğasına uygun bir eylem olarak görünmektedir. Modern öncesi dönemden bir tecrübe olarak söz açarken, kaybolan değerleri; insanın doğasına bugünün bilinciyle yeniden bakarak ve onları, bilimsel metodun gerektirdiği şekilde yeniden değerlendirerek ortaya koymak, haklı ve değerli bir çaba olarak görülebilir.

Tombak’ın (2016) çalışmasında gerek Rousseau’nun doğa kavramı ekseninde açıklamış olduğu; adalet, merhamet, özsevgi gibi kavramların anlamına ilişkin gerekse bu ekseninde bir eğitim felsefesi oluşturduğu düşünceleriyle, araştırmamıza paralel sonuçlara ulaşmış olduğu görünmektedir. Ancak araştırmasının sonuçlarında “Rousseau’nun bu özgürlük - eşitlik - adalet üçgeni, sosyal hayattan yoksun bir şekilde oluşturulmuş; dahası insanın zaman içerisindeki gelişiminin doğal olmadığını ima eder niteliktedir” ifadesine yer vermiş; ayrıca bu bağlamda Adler’in, Rousseau’nun insan doğasında görmüş olduğu kavramların “adalet, eşitlik, sorumluluk, açıklık, dürüstlük, vefa”, tam aksine, medeniyetlerin bir getirisi olduğunu savunduğu eleştirisine işaret etmiştir (s. 174).

Burada Rousseau’nun, (doğal olmayan anlamında) yanlışlığı, toplum hayatı ya da medeniyet kavramının kendisinde değil; toplumsal hayatın yasalarının hatalı temellendirilmesinde (kötücül insan doğası, ilk günah, vb.) aramakta olduğunu belirtmek gereği doğmaktadır. Bu husus *İkinci Söylev*’inde açıkça görünür olmaktadır. Ayrıca, *Toplum Sözleşmesi*’nde (1994) de insanların doğal özgürlüklerinin yerine toplumsal özgürlüklerinin geçtiğini (ilkinden feragat ederek) ifade ederken (s.30), bireyin, sosyal adaleti sağlamak için genel isteme boyun eğmesi durumu, onun doğasına da en uygun olan seçimdir.

Nitekim Rousseau’ya (1968) göre kanunun taşıması gereken iki temel özellikten birincisi, boyun eğenin iradesinin bilerek boyun eğmiş olması; ikincisiyse, tabiatın sesiyle konuşuyor olmasıdır (s.81-82). O halde toplum içinde artık yeni bir doğadan bahsedilebilse de yasalar için tek bir doğa vardır: İnsanın ve “tabiatın da tabii olduğu” doğa... (Savruk, 2019, s. 155). Böylece Rousseau’da, toplumsal ve doğal özgürlük kavramları, insanın doğal varlığındaki vicdan unsurunda kesişmektedir. Nitekim Rousseau (2017a) “hiçbir doğal yasanın vicdandan bağımsız olarak yapılamayacağı” (s.320) görüşündedir. Böylelikle erdeme ulaşabilecek yetkinlikte olan bireyin doğal özgürlüğünün, toplum yasalarıyla bir çatışma içinde olamayacağı fikri ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda artık bir doğal-olmayandan bahsedilemez; nitekim adalet temelinde oluşturulan toplum yasaları ne adaletin doğal/doğuştan bir unsur olduğu fikrini dışlar ne de onun medeni hayatın getirdiği bir unsur olduğu anlamına gelir; aksine bu durum, yasaların tabiata uygun şekilde oluşturulmaları gereğine işaret eder. Adaletsizlik, Rousseau'ya göre tam da medeni hayatla birlikte bir sorun olarak ortaya çıktığı andan itibaren, adalete ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda, bu doğal unsur, bir kavram olarak elbette ki medeni hayatın bir ihtiyacı veya getirisi olabilir; ancak varlık olarak öyle değildir. Nitekim Freire'ye (2006) göre de "yozlaşma (insandışılaşma) tarih içinde gerçekleşmesine rağmen tarihsel bir yatkınlık değildir; onu verili bir *akıbet* olarak değil adaletsiz bir düzenin sonucu olarak görmek gerekir; nitekim birincisi mutlak bir umutsuzluğa ya da kinizme yol açarken" (s. 22), ikincisiyse yaşama ve mücadeleye evet demek ve insana güvenmek anlamına gelmektedir. Böylelikle insana tarihsel bir özne olduğunun hakkını da verilmiş olur.

İnsana verili bir kötülük dayatmak ya da onu yalnızca koşullara maruz kalan bir nesne/araç haline getirmek, onun elinden ahlakı ve sorumluluğu, yani genel olarak insanlığını almaktır. Özeldyse, bireyin, kendi koşullarının hem bir ürünü (tarihsel olarak) hem de yaratıcısı (iradi olarak) olmasının önündeki en büyük engeldir. Noddings'in (2017) de bu bağlamdaki, "insanların yabani hayvanlar olarak en yüksek potansiyellerine ulaşamayacaklarını kabul eden Rousseau, kendine güveni, merhameti, vatandaşlık görevini, doğa sevgisini ve Tanrıyla ilişkiyi en iyi durumuna getirecek olan medeni koşulları aramıştır. Onun yaptığı, ortak yaşamın gereklerini kendini gerçekleştirmenin gerekleriyle dengeleme girişimidir" (s. 14) tespiti oldukça yerindedir.

Özcan (2019) çalışmasında, başkalarının düşünceleri etkisinde ortaya konan iyi bir davranış yerine, ahlaki bakımdan yanlış bir davranışın belki de Rousseau için daha tercih edilebilir olabileceğini ifade etmiştir (s. 81). Gerçekten de Rousseau'ya göre zihni kapasiteyi aşmasına rağmen taklit ya da dışsal onaylanma amacıyla itibara (gurur) göre hareket etme gibi durumlar, kişinin doğal varlığını duyumsayabilmesi ve özgürlüğünü pratik edebilmesi açısından birer gelişim engeldir. Ancak bu durum, kişinin davranışlarından ahlakı kaldırmak olarak anlaşılmalıdır. Nitekim özgürlük, ahlak ve sorumluluk kavramları Rousseau'da birbirlerinin tamamlayıcısı olup biri olmadan diğeri söz konusu edilemez. Bu bağlamda, insan vicdanı gereği -ki o adaletin teminatıdır- kendi istemiyle boyun eğdiği genel iradeye (topluma) karşı da sorumludur.

Günümüzün bilgi ve ağ toplumlarında eğitim amaçlarının, tıpkı sanayi toplumlarında olduğu gibi ekonomik değerlere göre belirlendiğini ifade eden Tüfenkçi ve Çetin (2017), günümüzün hâkim eğitim paradigmalarının, insanı, popüler kültürün ve tüketim toplumunun uysal birer üyeleri haline getirmeyi amaçladığını; buna karşılık insanın biyolojik bir varlık olmanın ötesinde, manevi, ruhsal ve aşkın yönlerinin de olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda bireyi öne çıkaran ve özgürleşmeyi amaçlayan Rousseau'nun negatif eğitim modelini hayata geçirmenin, eğitimi teorik ve pratik bağlamlarda yeniden değerlendirmeyi zorunlu kılacağını ancak şimdiki

koşullarda en azından; eğitim ortamlarının düzenlenmesi, yaşam boyu eğitim, eğitim amaçlarının belirlenmesi ve insana güven ekseninde oluşturulacak değerler ya da ahlak eğitimi hususlarında, Rousseau'nun öngörülerinden alınacak önemli dersler olduğunu ifade etmektedir (s.497-504). Eğitimin, manipülasyon ya da kontrol yoluyla totaliter bir sistem aracına dönüşmesinin karşısındaki en büyük engel olan bireyin işaret edilmesi, eğitim düşüncesinin temelinde yer alması gereken en temel etik hususlardan biridir.

Ancak aynı araştırmada, "Rousseau, bireyin özgür gelişimini sınırlayan, ezberci ve dogmatik düşünceye dayalı skolastik eğitime karşı olduğu kadar içinde yaşadığı Aydınlanma Çağı'nın insanı sadece akıldan teşekkül etmiş bir varlık olarak gören rasyonalist ve ilerlemeci eğitim anlayışına da karşıdır" (Tüfenkçi ve Çetin, 2017, s. 503) ifadesindeki, ilerlemeci eğitim kavramı göze çarpmaktadır. Rousseau'nun skolastik ya da salt rasyonalist bir eğitime tümüyle karşıt olduğunu kabul etmekle birlikte, buradaki "ilerlemeci eğitim" olgusunun, Rousseau'nun döneminden çok daha sonra, Darwin'in evrim teorisiyle şekillenmiş olan bir 19.yy. kavramsallaştırması olduğu unutulmamalıdır. Burada ilerlemecilik olgusu, kendine bir amaç olan sürekli ilerleme anlayışı çerçevesinde, pragmatizm paradigması içinde kendine uygun bir yer edinmiştir. Bu bağlamda, Rousseau için, ilerlemeci eğitim anlayışına karşı olduğu söyleminin doğruluğu tartışılabilir.

Rousseau'nun *Birinci Söylev*'indeki soruşturduğundan yola çıkıldığında, "ilerleme"ye karşı olduğu fikrine kapılmak olasıdır. Ancak Rousseau'nun eğitimde, en başta özgür, sorumlu ve ahlaki yönden gelişmiş (erdemli) bir birey amacına yönelmiş olduğu unutulmadan; ilerlemeden söz açılacaksa, bunun açılmanması gerektiği; nitelik ruhi bir işlev olarak söz konusu edilecekse Rousseau'nun bunu açıkça savunduğunu; ancak yalnızca maddi bir işleve işaret edilecekse de karşısında yer alacağını varsayabiliriz. Yine de böyle bir varsayımın gerekli gördüğü ayrışmanın, Rousseau'da var olmadığını, onun insana bütüncül olarak yaklaşmış olduğunu belirtmek gerekir. Bu bağlamda, araştırmamızda açıklığa kavuşturduğumuzu düşündüğümüz ilgili hususu özetle ifade edersek: ilerlemeci bir eğitim olgusu, özgürlüğü ve etik sorumluluğu temelinde yerleştirmede süreci, bu adı almayı daha en baştan hak etmemektedir.

Rousseau'nun natüralist bir eğitim anlayışına yol açan doğa kavramı, bizce, günümüz koşullarında yeniden gündeme alınması gereken temel bir husustur. Burada, doğa kavramıyla ne Rousseau'nun, adeta yaşam başka yerdeymişçesine işaret ettiği kırsal anlamındaki doğa ne de içinde bulunulan koşulları reddederek oluşturulacak yapay bir ortam kastedilmemektedir. Doğa kavramıyla, insanın egemen olduğunu iddia ettiği araçları; deneyim içinde keşfettiği, gerektiğinde onları yeniden tanımlayabildiği ve onlardan, ihtiyaçları ekseninde samimi ve yararlı amaçlar doğrultusunda yaratıcı şekilde yararlanabildiği, etkileşim içinde bulunulan dinamik doğaya işaret edilmektedir. Reddetmek ya da direnmek yerine, deneyimlenmesi gereken bu doğa; adapte olma sürecinde bireyin, yalnızca pasif olarak maruz kaldığı değil, bir yandan özgürce yaratıcı edimlerde bulunabileceği olanakları sağlarken diğer yandan da sınırlarını kendisi tayin eden doğadır.

Bu doğanın açığa çıkabilmesi ancak deneyime dayalı doğal bir eğitim anlayışı çerçevesinde mümkün olabilecektir. Nitekim belirli güç odakları tarafından dayatılanlar ekseninde kendisine yabancılaşan, kendisini başkaları için var etmeye çalışan edilgen insanı, çatışma, yabancılaşma ve ahlaki bozukluk içinde gören Rousseau, insanı yeniden kendisi için var etmenin yollarını aramış ve bunun çözümünü de doğal bir eğitimde bulmuştur. İnsanı, biricik, kendi tarihine sahip, kendi kendisinin merkezi ve kendi kendisini var edebilen bir potansiyelde ortaya koymuş olan Rousseau'nun, iyicil olarak tayin ettiği insan doğasının, bireyler tarafından yeniden keşfedilmesini öngördüğü bir eğitim modeli oluşturmaya çalıştığını söyleyebiliriz.

Anlık uyarıcılar olarak kişileri meşgul eden sosyal medya araçlarından, pasifleştiriciliği ve olumsuz alışkanlıklara neden olduğu gerekçeleriyle şikâyet edildiği günümüzde, eğitimciler olarak, çocuk ve gençlerin neden "başka bir dünya"da başka birileri olma isteği taşıdıklarını sorusunu sormak, iyi bir başlangıç noktası olabilir. Ayrıca, bu başka dünyadan şikâyet etmektense çocukların, kendiliğindenliği ve dolaysızlığı deneyimleyebilmeleri için, yaşamın kendisini cazip hale getirmek, neden eğitimin bir işlevi olarak görülmesin? Bu bağlamda, başlangıçta insanlığa hizmet ekseninde birer araç olarak ortaya çıkmış olan bilimsel ve teknolojik girişimlerin -yalnızca tüketim kültürüne hizmet eden ve kendinde amaca dönüşme tehlikesi içindeki sınır tanımayan gelişiminden yola çıkarak- hangi kıstaslara göre sınırlandırılarak yeniden insanlığın onuruna yakışır bir şekilde kullanıma sunulacağı gibi hususlar da eğitimsel ve etik düzlemlerde ele alınmalıdır.

Öğrenmenin bir keşif ve etkileşim süreci olabilmesi ancak öğrenenlerin kendi deneyimlerinden yola çıkacakları bir eğitim süreciyle mümkün olabilecektir. Descartes'ın, kişinin kendi aklından başka otoriteleri, Rousseau'nun da doğanın sesinden başka sesleri susturması yoluyla ortaya koydukları varlık, özünde kendisi için hakikati bulmaya çalışan varlıktır. Nitekim modern eğitim, Aristo'nun köle tanımında olduğu gibi, başkalarının amaçlarına göre yaşayan kişiler değil; kendi amaçları ve gelecekleri doğrultusunda kendi yaşamlarının sorumluluğunu eline almış özgür bireyler yetiştirmek hedefinde sahici olmak durumundadır.

Öneriler

Deneyime dayalı eğitim anlayışında ifadesini bulan bir praksis olarak eğitim, değer bağlamı olmadan eksik olacaktır. Bu husus, eğitim programı çalışmalarının etik kaygılar taşıması gerektiği yönünde yorumlanabilir. Bu bağlamda eğitimin, aksiyolojik boyuttaki hedeflerin kazandırılması yönünde, modern dünyanın sunmuş olduğu elverişli araçlarla birlikte tutarlı yöntemler ve sahici çabalarla yeniden şekillendirilmesi için harekete geçilmesi, bir öneri olarak ortaya koyulabilir.

Eğitim ancak bireylerin, yaşamlarının inşasında aktif birer özne oldukları düşüncesiyle, "müfredat" yetiştirme kaygılarından arındırılmış ve yaşamın içinden olguları olabildiğince bilimsel, etik ve estetik unsurlarla harmanlanmış bir şekilde

uygulandığında amacına uygun şekilde gerçekleşebilir. Bu bağlamda, en temel ve ortak insani ihtiyaçlardan yola çıkarak, insanın gelişmeye ve iyiye dönük olan yüzünü ekonomik çıkarlara ya da birtakım ideolojilere feda ve/veya teslim etmeksizin harekete geçilecek bir başlangıç noktası oluşturulması gerektiği de eklenebilir. Bütün bunlar ancak kapsayıcı ve güçlü bir etik çerçeve geliştirmekle mümkün olabilir. Bu çerçevenin, evrensel oluşu kadar yerelde de yansımalarını bulabilecek yapıda ve etikle bilimsel olanın birbirinden kopuk veya soyut olarak değil, bütünsel olarak deneyimlenebilecekleri felsefi bir bakış açısından hareketle oluşturulması gerekmektedir. Bu da ancak toplumların kendi tarihlerini, kişilerin de kendi doğalarını bilmeleri koşuluyla gerçekleşebilir. Nitekim tecrübe, Tanpınar'ın (1999) da söylediği gibi "bir kişinin değil bütün medeniyetindir" (s. 304).

Cazibesini yitiren gündelik yaşamın, yeniden canlı ve sonsuz deneyimlere açık olanaklar bütünü olarak hissedilmesi, gündelik yaşamlarını deneyimlemekten ve şekillendirmekten korkmayan yaratıcı ve üretken bireyler yetiştirilmesi amaçları çerçevesinde, zihne olduğu kadar duygulara da yönelmek ve bu doğrultuda bütüncül eğitimsel çabalar içinde olmak gerekmektedir. Burada Rousseau'nun işaret ettiği gibi, doğanın ve eşyanın insanlara koymuş olduğu bazı etik sınırlar olduğunun kabulüyle hareket ederek, doğaya ve onun sınırlarına saygı duymayı temel ahlaki ilke ve buna bağlı olarak, içeride ve dışarıda bütünlük ve ahengini oluşturabilecek bilge kişiler yetiştirmek de eğitimsel hedefler olarak belirlenebilir.

Geçmişte "kendini bilmek" ve modern eğitimde "kendini gerçekleştirmek" ifadeleriyle işaret edilen varoluşsal durum, eğitimin yaşamla bir olması gayesinin öncülü olarak, yaşamın, düşünce, duygu ve insan doğasıyla bir olmasına işaret etmektedir. Nihai olarak, evrensel olduğu belirtilen bu sorunun evrensel nitelikteki çözüm yolu, belirli bir formülde değil; bireylerin dünyaya ve kendilerine yabancılaşmadan otonom bir varoluş gerçekleştirebilmeleri amacı ekseninde, tam da sahici değerlerden geçtiğinin kabulünde aranmalıdır. Böyle bir bakış açısının eğitim programına yansımaları, farklı boyutlarda karşılaşılan eğitime ilişkin problemlerin de büyük ölçüde çözülmesine hizmet edebilecek bir başlangıç noktası olabilir. Bu doğrultuda, en başta düşünsel ve felsefi nitelikteki çalışmalara öncelik verilerek, insani değerler odaklı program çalışmalarına yönelmesi, önemli bir öneri olarak ifade edilebilir.

Kaynaklar

- Apple, M., W. (2017). *Eğitim toplumu değiştirebilir mi?* (Abdullah Acar, Büşra Tombak İlhan, vd., Çev.). Şakir Çınkır (Ed.). (1. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Barzun, J., Graff, H. F. (2010). *Modern araştırmacı* (Fatoş Dilber, Çev.). (1. Baskı). İstanbul: Kırmızı.
- Bramall, S. (1999). It's good to talk: Education and hermeneutics in conversation. *Journal of Philosophy of Education*, 33(3), 463-472. <https://doi.org/10.1111/1467-9752.00149>.
- Bronowski, J., Mazlish, B. (2012). *Leonardo'dan Hegel'e batı düşünce tarihi* (Elvan Özkavruk Adanır, Çev.). (1. Baskı). İstanbul: Say.
- Cassirer, E. (1938). *Rousseau, Kant, Goethe: Two essays*. Princeton: Princeton University Press.
- Cassirer, E. (2017). *Rousseau, Kant, Goethe* (Mustafa Tüzel, Çev.). (2. Baskı). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Descartes, R. (1994). *Metot üzerine konuşma* (K. Sahir Sel, Çev.). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Foucault, M. (2019). Kendini biçimlendirme teknikleri. Luther H. Martin, Huck Gutman, Patrick H. Hutton (Ed.), *Kendini bilmek: Bir Foucault semineri içinde* (s.26-66). James Cem Yapıcıoğlu (Çev.). (1. Baskı). İstanbul: Profil Kitap.
- Freire, P. (2006). *Ezilenlerin pedagojisi* (Dilek Hattatoğlu, Erol Özbek, Çev.). (6. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Geiger, G. R. (1955). An Experimentalist approach to education. Henry, N. B. (Eds.), *Modern philosophy and education: The Fifty-fourth yearbook of the national society for the study of education* (pp. 138-175). Chicago: Chicago University Press.
- Gill, N. (2010). *Educational philosophy in the french enlightenment: From nature to second nature*. England: Routledge. Retrieved from EBSCO: e-book collection, Marmara e-book Library. 18/12/2018.
- Gutman, H. (2019). Rousseau'nun itiraflar'ı: Kendini biçimlendirme tekniği (James Cem Yapıcıoğlu, Çev.). Luther H. Martin, Huck Gutman, Patrick H. Hutton (Ed.), *Kendini Bilmek: Bir Foucault semineri içinde* (s.130-157). (1. Baskı). İstanbul: Profil Kitap.
- Jay, M. (2012). *Deneyim şarkıları* (Barış Engin Aksoy, Çev.). (1. Baskı). İstanbul: Metis.
- Kısa, C., (2015). Söz Olur I: Ontik ve moral vicdan / Word comes to realization: Ontic and moral conscience, *Turkish Studies -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), 10(12), 751-770. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8546>.
- Neidleman, J. (2013). The sublime science of simple souls: Rousseau's philosophy of truth. *History of European Ideas*, 39(6), 815-834. doi: 10.1080/01916599.2013.809008.
- Noddings, N. (2017). *Eğitim felsefesi* (Raşit Çelik, Çev.). (3. Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özcan, Ö. (2019). Aydınlanma'nın üç düşüncesinde (Rousseau, Kant ve Locke) çocuk modernleşmesi ve eğitim. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr> (Tez No: 585044).
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods*. Thousand Oaks, Calif: Sage Publications.
- Petocz, A., Newbery, G. (2010). On conceptual analysis as the primary qualitative approach to statistics education research in psychology. *Statistics Education Research Journal*, 9(2), 123-145. Retrieved from [https://iase-web.org/documents/SERJ/SERJ9\(2\)_Petocz_Newbery.pdf?1402525009](https://iase-web.org/documents/SERJ/SERJ9(2)_Petocz_Newbery.pdf?1402525009)
- Platon. (2010). *Alkebiades I-II* (Furkan Akderin, Çev.). (1. Baskı). İstanbul: Say Yayıncılık.
- Rousseau, J. J. (1968). *İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı ve temelleri üzerine konuşma* (Erdoğan Başar, Çev.). Ankara: Anadolu Yayınları.
- Rousseau J. J. (1994). *Toplum sözleşmesi* (Vedat Günyol, Çev.). İstanbul: Adam Yayınları.
- Rousseau J. J. (2017a). *Emile ya da eğitim üzerine* (Yaşar Avunç, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rousseau J. J. (2017b). *Bilimler ve sanatlar üzerine söylev* (Sebahattin Eyüboğlu, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Savruk, D. (2019). *Locke, Rousseau ve Dewey'e göre eğitim ve deneyim ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr> (Tez No: 571168).
- Schubert, W. H. (2010). Curriculum studies, definitions and dimensions. Craig Kridel (Eds.). *Encyclopedia of curriculum studies* (pp. 229-237). USA: Sage Publication.
- Smith, D. G. (2010). Hermeneutic inquiry. Craig Kridel (Eds.). *Encyclopedia of curriculum studies* (pp. 432-436). USA: Sage Publication.
- Soëtard, M. (1994). Jean Jacques Rousseau. Juan Carlos Tedesco, Zaghoul Morsy (Eds.), *Thinkers of education Vol. 4* (pp. 423-437). France: UNESCO publishing.
- Tombak, B. (2016). Jean Jacques Rousseau'nun felsefesinde insan doğası ve eğitime yansımaları. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr> (Tez No: 432546).
- Tüfenkçi, S., Çetin, M. (2017). Rousseau'da insan doğası ve değerler eğitimi. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(32), 487-506. <https://doi.org/10.14395/hititilahiyat.378974>.
- Tanpınar, A. H. (1999). *Huzur*. (9. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Yazarlar**İletişim**

Demet SAVRUK

Eğitim Felsefesi, Eğitimde Program
Geliştirmenin Tarihi ve Felsefi Temelleri,
Eğitim Programı TeorileriDemet SAVRUK, MEB Öğretmen, Yıldız Teknik
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim
Programları ve Öğretim Bilim Dalı Doktora
Öğrencisi, Kadıköy/İstanbulE-mail: demetsavruk@gmail.com

Seyfi KENAN

Eğitim Felsefesi, Eğitimde Program
Geliştirmenin Tarihi ve Felsefi Temelleri,
Karşılaştırmalı Düşünce TarihiProf. Dr. Seyfi KENAN, Marmara Üniversitesi
Atatürk Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü,
Kadıköy/İstanbulE-mail: seyfi.kenan@gmail.com